

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงปัจจัยทำนายการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร ซึ่งได้แก่ปัจจัยครอบครัว คือ รายได้ครอบครัว ลักษณะครอบครัว จำนวนสมาชิกในครอบครัวและการสนับสนุนทางสังคม ในการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการการศึกษาดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการและพัฒนกิจของครอบครัว
2. พัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร
3. แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม
4. การสนับสนุนทางสังคมกับการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร
5. ปัจจัยครอบครัวกับการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร

1. พัฒนาการและพัฒนกิจของครอบครัว

1.1 พัฒนาการครอบครัว ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดแต่มีความสำคัญยิ่ง สมาชิกครอบครัวมีความผูกพันกันอย่างแนบแน่นใกล้ชิด มีความรักซึ่งกันและกัน ครอบครัวได้ชื่อว่าเป็นสถาบันที่บุคคลได้ใช้ชีวิตอยู่อย่างยาวนานกว่าสถาบันอื่น ซึ่งตลอดเวลาครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงเป็นระยะๆ ตามระยะพัฒนาการครอบครัว การเปลี่ยนแปลงนั้นโดยทั่วไปเกิดจากการเพิ่มขยายและลดตัวของขนาดครอบครัว ในการแบ่งระยะพัฒนาการครอบครัว มีทั้งแนวคิดการเพิ่มและลดขนาดของครอบครัว อายุ ระดับการศึกษาบุตร และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัว มีนักทฤษฎีพัฒนาการครอบครัวแบ่งพัฒนาการครอบครัวดังนี้

จากการศึกษาครอบครัวอเมริกัน Duvall (1977) แบ่งระยะพัฒนาการของครอบครัว เป็น 8 ระยะ โดยเน้นอายุของบุตรคนแรกได้แก่

ระยะที่ 1 ระยะครอบครัวเริ่มต้น เป็นระยะที่คู่สมรสแต่งงานกันจนถึงภรรยาเริ่มตั้งครรภ์มีบุตรคนแรก ระยะนี้คู่สมรสต้องเรียนรู้นิสัยใจคอซึ่งกันและกัน และเป็นช่วงที่คู่สมรสเริ่มสร้างฐานะและวางแผนครอบครัว

ระยะที่ 2 ระยะครอบครัวเริ่มเลี้ยงดูบุตร ระยะนี้เป็นระยะที่ครอบครัวเริ่มมีบุตรคนแรกนับแต่แรกเกิด ถึงอายุ 2.5 ปี ระยะนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นระยะวิกฤติของครอบครัว สามีภรรยาต้องปรับตัวเข้าสู่บทบาทบิดามารดา สามีมักรู้สึกถูกทอดทิ้งไม่ได้รับความสนใจจากภรรยา มีการขัดแย้งทะเลาะกันบ่อยขึ้น ครอบครัวในระยะนี้ต้องการการสนับสนุนสามารถฟันฝ่าวิกฤติ

ระยะที่ 3 ระยะครอบครัวมีบุตรวัยก่อนเรียน เป็น ระยะครอบครัวบุตรคนแรกอายุ 2.5 ปี ถึง 5 ปี เด็กก่อนวัยเรียนเป็นวัยที่มีพัฒนาการทุกด้าน ต้องการเรียนรู้มากเพื่อให้เกิดความมั่นใจในความสามารถของตน ครอบครัวต้องให้การอบรมเลี้ยงดู ฝึกนิสัยที่เหมาะสมกับบุตรและเตรียมตัวบุตรเพื่อการเข้าโรงเรียนและอาจรวมถึงการมีบุตรคนต่อไป

ระยะที่ 4 ระยะมีบุตรวัยเรียน เป็น ระยะครอบครัวบุตรคนแรกอายุ 6 ปี ถึง 13 ปี ระยะนี้เป็นระยะที่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด บุตรช่วยเหลือตนเองได้ ครอบครัวต้องมีหน้าที่จัดหาสถานที่เรียน ช่วยเหลือส่งเสริมการเรียนรู้ของบุตรและเลี้ยงดูบุตรคนต่อไป บิดามารดาต้องทำงานหนักเพื่อสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ระยะที่ 5 ระยะมีบุตรวัยรุ่น เป็น ระยะครอบครัวบุตรคนแรกอายุ 13 ถึง 20 ปี เป็นระยะที่บุตรเติบโตมากขึ้น ช่วยเหลือตนเองได้มาก เริ่มสนใจสิ่งแวดล้อม ความใกล้ชิดกับบิดามารดาลดลง บางครั้งทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งกับบิดามารดา บุตรต้องการอิสระมากขึ้น อาจทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านทำให้มีปัญหาต่างๆเกิดขึ้น

ระยะที่ 6 ระยะแยกครอบครัวใหม่ เป็น ระยะครอบครัวบุตรคนแรกแยกครอบครัวมีอาชีพของตน แต่งงานมีครอบครัวใหม่ของตน ระยะนี้บิดามารดาจะรู้สึกอ้างว้างเพราะต้องปรับตัวกับคนที่เคยมีบุตรอยู่ด้วยกลับมาเป็นครอบครัวที่มีเพียงคู่สามีภรรยา ทำให้มีการปรับตัวค่อนข้างมาก นอกจากนี้จะมีบทบาทของปู่ย่าตายายเพิ่มเข้ามา ซึ่งครอบครัวต้องรักษาสัมพันธภาพกับสมาชิกที่แยกครอบครัว

ระยะที่ 7 ระยะครอบครัววัยกลางคน เป็น ระยะครอบครัวที่บุตรส่วนใหญ่หรือทั้งหมดแยกครอบครัวใหม่ออกไป ทำให้บิดามารดาเจ็บเหงาและเป็นระยะเตรียมเกษียณจากตำแหน่งที่ดำรงอยู่ ส่วนใหญ่ระยะนี้จะเริ่มที่อายุประมาณ 45-55 ปี คู่สมรสที่เป็นวัยกลางคนที่เป็นครอบครัวเดี่ยวอาจต้องกลับมาเลี้ยงดูบิดามารดาวัยชราที่ช่วยตนเองได้น้อย

ระยะที่ 8 ระยะครอบครัววัยชรา เป็นระยะครอบครัวที่สามีภรรยาเข้าสู่วัยชรา เกษียณจากการทำงานแล้ว เริ่มสูญเสียคู่สมรสของตน อีกฝ่ายที่มีชีวิตจะรู้สึกว้าเหว่ ระยะนี้สิ้นสุดลงเมื่อสามีหรือภรรยาที่เหลืออยู่คนเดียวเสียชีวิต

Roger (1964 อ้างถึงในรุจา ภูไพบูลย์, 2541)) ได้แบ่งระยะพัฒนาการครอบครัวเป็น 10 ระยะตามอายุบุตร คือ

ระยะที่ 1 ครอบครัวคู่สามีภรรยาที่ยังไม่มีบุตร เป็นระยะที่คู่สมรสแต่งงานกัน สร้างสัมพันธที่ที่เหมาะสมกับสามี/ภรรยา ปรับความสัมพันธ์ที่มีกับครอบครัวเดิมและเพื่อนฝูง

ระยะที่ 2 ครอบครัวที่มีบุตรไม่เกิน 3 ปี เป็นระยะที่ครอบครัวเริ่มมีบุตรนับแต่แรกเกิด ถึงอายุ 3 ปี ครอบครัวปรับสัมพันธ์ระหว่างสามี/ภรรยา เพื่อต้อนรับสมาชิกใหม่ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะบิดามารดา

ระยะที่ 3 ครอบครัวที่มีบุตรวัยก่อนเรียนอายุตั้งแต่ 3-6 ปี เป็นระยะที่ครอบครัวต้องให้การอบรมเลี้ยงดู ฝึกนิสัยที่เหมาะสมกับบุตรและเตรียมตัวบุตรเพื่อการเข้าโรงเรียน

ระยะที่ 4 ครอบครัวที่มีบุตรวัยเรียนอายุตั้งแต่ 6-13 ปี เป็นระยะที่ครอบครัวต้องมีหน้าที่จัดหาสถานที่เรียน ช่วยเหลือส่งเสริมการเรียนรู้ ส่งเสริมให้บุตรเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

ระยะที่ 5 ครอบครัวที่มีบุตรเข้าสู่วัยรุ่นอายุตั้งแต่ 13-20 ปี เป็นระยะที่ครอบครัวปรับความสัมพันธ์กับบุตรวัยรุ่น มีเวลาให้กับบุตร ดูแลพฤติกรรมบุตรให้อยู่ในขอบเขต มีการอบรมระเบียบวินัยที่ไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป ให้โอกาสบุตรในการพัฒนาตัวเอง

ระยะที่ 6 ครอบครัวที่มีบุตรเริ่มเข้าสู่ผู้ใหญ่อายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป เป็นระยะที่ครอบครัวปรับความสัมพันธ์ที่มีต่อบุตรให้เป็นแบบผู้ใหญ่ต่อผู้ใหญ่ ดูแลบิดามารดาซึ่งอยู่ในวัยชรา

ระยะที่ 7 ครอบครัวที่มีบุตรเริ่มแยกครอบครัว เป็นระยะที่ครอบครัวต้อนรับเขยสะใภ้และครอบครัวของเขยสะใภ้ ครอบครัวกลับมาสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับคู่สมรส มีเวลามากขึ้นไม่ต้องมีการะในการเลี้ยงดูบุตร และมีหน้าที่การงานที่มั่นคง

ระยะที่ 8 ครอบครัวที่มีบุตรแยกครอบครัวออกไปหมด เป็นระยะที่สามีภรรยาต้องกลับมาอยู่ตามลำพังอีกครั้ง เป็นระยะที่ครอบครัวปรับบทบาทการเป็นปู่ย่าตายาย มีการให้คำปรึกษาบิดามารดาใหม่ในการดูแลบุตรหลาน

ระยะที่ 9 ครอบครัวที่เกษียณหรือหยุดงาน หรือคู่สามี ภรรยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียชีวิต เป็นระยะที่ครอบครัวแสวงหาบทบาทใหม่ที่เหมาะสมกับวัยชรา จัดการกับความรู้สึกสูญเสียคู่สมรส ในขณะเดียวกันก็เตรียมตัวเตรียมใจสำหรับวาระสุดท้ายของตนเอง

ระยะที่ 10 ครอบครัวที่คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ยังมีชีวิตอยู่เสียชีวิต

Carter and McGoldrick (1980) ได้แบ่งระยะพัฒนาการครอบครัวเป็น 6 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ระยะก่อนแต่งงาน (Between Families: The Unattached Young Adult) เป็นระยะก่อนอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา สิ่งสำคัญของระยะนี้คือยอมรับการแยกครอบครัวจากบิดามารดา รวมถึงพัฒนาความสัมพันธ์ในคู่รัก โดยมีให้ส่งผลเสียถึงการทำงานประจำ

ระยะที่ 2 ระยะแต่งงาน (The Joining of Families Through Marriage :The Newly Married Couple)เป็นระยะอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา สิ่งสำคัญของระยะนี้คือการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างคู่สามีภรรยา มีการพูดคุยตกลงเกี่ยวกับอนาคต รวมถึงวางแผนครอบครัว มีการปรับตัวกับระบบเครือญาติ เพื่อนของแต่ละฝ่าย รวมทั้งสัมพันธ์ภาพที่ดีในคู่สามีภรรยา

ระยะที่ 3 ระยะครอบครัวมีบุตรก่อนวัยรุ่น (The Family with Young Children) เป็นระยะที่ครอบครัวบุตรจนกระทั่งบุตรเข้าสู่วัยรุ่น สิ่งสำคัญของระยะนี้คือการปรับครอบครัว รับบทบาทใหม่ในการเป็นบิดามารดา อบรมเลี้ยงดูบุตร ฝึกนิสัยที่เหมาะสมกับบุตร เตรียมตัวบุตรเพื่อเข้าโรงเรียน จัดหาสถานที่เรียน มีสัมพันธภาพที่ดีในระบบเครือญาติซึ่งต้องมีบทบาทการเป็นบิดามารดา และปู่ย่าตายายได้เหมาะสม

ระยะที่ 4 ระยะครอบครัวมีบุตรวัยรุ่น (The Family with Adolescents) เป็นระยะที่บุตรเติบโตเป็นวัยรุ่น สิ่งสำคัญของระยะนี้คือครอบครัวควรมีความยืดหยุ่น มีขอบเขต และอิสรภาพให้กับบุตร เนื่องจากบุตรในระยะนี้จะมีความสนใจในสิ่งแวดล้อม เช่น เพื่อนมากขึ้น ระยะนี้เป็นช่วงที่ก้าวขึ้นมาทำงานในตำแหน่งระดับที่สูงหรือการทำงานมั่นคง มีการขออนุญาตหมายของครอบครัว และความสำเร็จในหน้าที่การงาน มีการดูแลบิดามารดาวัยชราของตน

ระยะที่ 5 ระยะบุตรแยกครอบครัวใหม่ (Launching Children and Moving On) เป็นระยะที่บุตรแยกครอบครัวออกไป สิ่งสำคัญของระยะนี้คือครอบครัวต้องยอมรับการมีสมาชิกออกและเข้ามาในครอบครัว สำหรับในคู่สมรสต้องปรับตัวเพื่อเป็นครอบครัวที่เหลือเฉพาะสามีภรรยาอีกครั้ง มีสัมพันธภาพที่ดีต่อเขยสะใภ้และครอบครัวของเขยสะใภ้ ปรับบทบาทการเป็นปู่ย่าตายายมีการให้คำปรึกษาบิดามารดาใหม่ในการดูแลบุตรหลาน

ระยะที่ 6 ระยะบั้นปลายชีวิต (The Family in Later Life) สิ่งสำคัญของระยะนี้คือครอบครัวต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงไปตามอายุขัย ควรมีการปรับตัวตามการทำหน้าที่ของร่างกายที่เสื่อมถอยลงให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ตามอัธยาศัย ได้รับการยอมรับให้เกียรติจากครอบครัวและสังคม มีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัวรุ่นลูก หลาน เหลน รวมทั้งให้การดูแลครอบครัวรุ่นที่มีอายุมากกว่า

จากการแบ่งระยะพัฒนาการของครอบครัวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า Carter and McGoldrick (1980) แบ่งระยะพัฒนาการออกเป็น 6 ระยะ ซึ่งเป็นช่วงที่กว้างมากเกินไป โดยเฉพาะระยะมีบุตรวัยเยาว์ นับแต่คลอดบุตรกระทั่งบุตรเข้าสู่วัยรุ่น เป็นช่วงที่กว้าง เป็นช่วงที่สถานการณ์ต่างๆ แตกต่างกัน อาจส่งผลให้นักวิจัยสับสนเมื่อต้องนำมาใช้แบ่งระยะพัฒนาการครอบครัวที่ต้องการศึกษา ส่วนของ Roger (1964 อ้างถึงในรุจา ภูไพบูลย์, 2541) มีการแบ่งระยะพัฒนาการออกเป็น 10 ระยะ แต่ช่วงระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร แบ่งถึงบุตรอายุ 3 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่กว้างกว่า Duvall (1977) มีการแบ่งถึงบุตร 2.5 ปี ใกล้เคียงกับช่วงวัยขวบปีแรกซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษามากที่สุด อีกทั้งการแบ่งระยะพัฒนาการของ Duvall (1977) มีการแบ่งระยะตามการเพิ่มลดขนาดครอบครัวเป็นเกณฑ์ ประกอบกับนำสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัวมาร่วมพิจารณาด้วย มีความเหมาะสมมากที่สุดในการนำมาใช้แบ่งระยะพัฒนาการครอบครัวที่ต้องการศึกษา ผู้วิจัยจึงใช้การแบ่งระยะพัฒนาการของ Duvall (1977) เป็นเกณฑ์ในการศึกษาวิจัย

1.2 พัฒนกิจของครอบครัว พัฒนกิจ (Development Task) หมายถึง หน้าที่อันพึงกระทำของบุคคลเพื่อตอบสนองความต้องการตามพัฒนาการ หากประสบความสำเร็จและเกิดความพึงพอใจตามพัฒนาการนั้นๆก็จะมีผลให้สามารถประสบความสำเร็จระยะต่อไป (Friedman, Bowden, and Jones, 2003) ส่วน Rowe (1981) ได้ให้ความหมายว่าเป็นภาระกิจที่ถูกคาดหวังจากสังคมเมื่อบทบาทมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการเพิ่มและจากไปของสมาชิก และ Havighurst (1953 cited in Bradshaw, 1988) ให้ความหมายของพัฒนกิจว่าเป็นงานที่ทุกคนต้องเรียนรู้ควบคู่ไปกับพัฒนาการของชีวิต ถ้าทำงานตามขั้นพัฒนาการของตนสำเร็จก็จะทำให้มีความสุข เกิดความพึงพอใจในการดำเนินชีวิต และเป็นช่องทางนำไปสู่ความสำเร็จในพัฒนาการขั้นต่อไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พัฒนกิจ (development task) หมายถึง ภาระกิจที่บุคคลต้องรับผิดชอบกระทำตามขั้นพัฒนาตนเอง ถ้ากระทำสำเร็จก็จะส่งผลให้เกิดความสุข สังคมยอมรับ ตลอดจนสามารถประสบความสำเร็จในระยะต่อมาได้ แต่ถ้าทำไม่ได้หรือทำไม่สำเร็จก็จะไม่มีความสุข ขาดการยอมรับจากสังคม ส่งผลให้ไม่ประสบความสำเร็จในพัฒนกิจระยะต่อไป

พัฒนกิจของครอบครัว (family development task) เป็นความรับผิดชอบในการปฏิบัติภาระกิจตามระยะพัฒนาการต่างๆ ของครอบครัว ถ้าสามารถทำภาระกิจเหล่านั้นสำเร็จไปได้ด้วยดีในแต่ละระยะจะทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข แต่ถ้าทำไม่ได้ หรือทำได้แต่ไม่สำเร็จครอบครัวจะไม่มีความสุข สังคมจะไม่ยอมรับ และจะมีผลต่อพัฒนาการของครอบครัวระยะต่อไป กล่าวคือจะทำให้ครอบครัวไม่ประสบผลสำเร็จในการทำพัฒนกิจในระยะต่อไปด้วย (Duvall 1962 อ้างใน รุจา ภูไพบูลย์, 2541) พัฒนกิจครอบครัวเป็นสิ่งที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงบทบาทสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะมีการแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ของบุคคลในครอบครัวนั้น โดยจะดำเนินไปตามขั้นตอน มีการข้ามขั้นตอนได้แต่ไม่อาจย้อนถอยหลังได้ เช่น คู่สมรสที่ไม่มีบุตรจะผ่านจากระยะพัฒนาการของครอบครัวในระยะที่ 1 ไปสู่ระยะที่ 7 และ 8 ได้โดยไม่ต้องดำเนินตามขั้นตอนของแต่ละระยะพัฒนาการ และในขณะเดียวกัน เมื่อครอบครัวเข้าสู่ระยะที่ 8 แล้วก็ไม่อาจย้อนกลับมาสู่ระยะที่ 1 ได้ (Duvall, 1977) และ Friedman, Bowden, and Jones (2003) ได้ให้ความหมายของพัฒนกิจของครอบครัวว่า คืองานหรือภาระกิจที่ครอบครัวต้องกระทำ พัฒนกิจของครอบครัวจะครอบคลุมมากกว่าพัฒนกิจของบุคคล เนื่องจากต้องมีการจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการของทั้งครอบครัวโดยรวมและยังต้องตอบสนองความต้องการตามพัฒนาการของสมาชิกแต่ละคนใน ครอบครัวด้วย การปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวมีจุดมุ่งหมายหลัก 3 ประการ ได้แก่

1. เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางกายภาพอย่างเพียงพอ เช่น การตอบสนองความต้องการด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น
2. เพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคม

3. เพื่อตอบสนองทางอารมณ์ทำให้เกิดความพึงพอใจ

พัฒนกิจของครอบครัวในระยะต่างๆ ที่สำคัญมี 9 ประการ (Duvall, 1977 อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ, 2540)

1. การแยกครอบครัวเป็นอิสระ
2. การมีรายได้เพียงพอ
3. การมีความพึงพอใจเพศสัมพันธ์กับคู่สมรส
4. การแบ่งหน้าที่ในครอบครัว
5. การมีความเข้าใจกันและการสื่อสารที่ดี
6. การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติทั้ง 2 ฝ่าย
7. การมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรและกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน
8. การมีความสามารถในการเลี้ยงดูสมาชิกผู้ใหญ่
9. การมีปรัชญาการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าพัฒนกิจของครอบครัว หมายถึง ภาระกิจที่เป็นความรับผิดชอบของครอบครัวในการปฏิบัติตามระยะพัฒนาการต่างๆ ของครอบครัว เนื่องจากเป็นสิ่งที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสมาชิกในครอบครัว โดยจะดำเนินไปตามขั้นตอน ถ้าครอบครัวใดสามารถปฏิบัติจนสำเร็จก็จะส่งเสริมให้ครอบครัวมีความสุข สังคมยอมรับและสามารถปฏิบัติภาระกิจระยะต่อไปได้สำเร็จ แต่ถ้าทำไม่ได้หรือทำได้แต่ไม่สำเร็จ ครอบครัวก็จะไม่มีความสุข ขาดการเชื่อถือจากสังคม และมีผลต่อการปฏิบัติพัฒนกิจในระยะต่อไป

งานศึกษาเรื่องพัฒนกิจที่มีอยู่ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนกิจของบุคคล มากกว่าพัฒนกิจครอบครัว (เช่นการศึกษาของบังอร สุภวิทิตพัฒนา, 2527; สุดรัก จิตต์หทัยรัตน์, 2535; ดามพวรรณ แซ่มซ้อย, 2536; เกสรา ศรีพิชญากุล และยุพิน เพียรมงคล, 2538; สมจิตร สิทธิวงศ์, 2541; วิไลกุล หนูแก้ว, 2541; กัลยา ปนสันเทียะ, 2542; สุพัตรา การบุญเวทย์, 2543; รุ่งทิพย์ ช้างศิลา, 2544; ศิริภรณ์ จันทร์วัฒนภรณ์, 2544; สุปราณี สิทธิกันต์, 2545; รัศมี อ่อนละมัย, 2545; อำพันธ์ ศรีเรือง, 2545) สำหรับการศึกษาพัฒนกิจครอบครัวนั้นมีการศึกษาในเรื่องพัฒนกิจครอบครัวระยะวัยชรา (เช่นการศึกษาของพิชญากุล สกฤตพานิช, 2545; ชนิตา รังสัทศสกุล, 2543) พัฒนกิจครอบครัวระยะวัยรุ่น (เช่นการศึกษาของวาสนา ขอนยาง, 2548; ปราณี แสคง, 2538) พัฒนกิจครอบครัวระยะวัยก่อนเรียน (เช่นการศึกษาของเพชรรัตน์ พิบาลวงศ์, 2544) ส่วนการศึกษาพัฒนกิจครอบครัวระยะเลี้ยงดูบุตรมีแทบไม่มีเลย มีอยู่บ้างก็เป็นการศึกษาเรื่องพัฒนกิจและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวในการดูแลบุตรตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยรุ่น

(รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ, 2540) ซึ่งเป็นการศึกษาพัฒนากิจครอบครัวเฉพาะด้านการเลี้ยงดูบุตรเท่านั้น ไม่มีการศึกษาพัฒนากิจครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรในด้านอื่นๆ เช่นการยอมรับและเข้าใจบทบาทการเป็นบิดามารดา การจัดการด้านเศรษฐกิจ การจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และการวางแผนครอบครัว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการปฏิบัติพัฒนากิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร โดยเฉพาะช่วงวัยขวบปีแรก โดยมีการศึกษาพัฒนากิจในระยะนี้ครอบคลุมทุกๆ ด้าน

2. พัฒนากิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร

ระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรเป็นระยะที่มีสมาชิกใหม่ของครอบครัวเพิ่มขึ้น ในระยะนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นระยะวิกฤติของครอบครัว บิดามารดาส่วนใหญ่จะประสบปัญหา (LeMaster, 1957 อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์, 2541) ปัญหาที่พบบ่อยได้แก่ สามัญสำนึกถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการเอาใจใส่จากภรรยา มีการขัดแย้ง ทะเลาะกันระหว่างสามีภรรยาบ่อยขึ้น จากการที่มารดาต้องเลี้ยงดูบุตรตลอดเวลา ทำให้รู้สึกอ่อนเพลีย ความพึงพอใจด้านเพศสัมพันธ์ลดลง การมีกิจกรรมร่วมกับสังคมลดลง (รุจา ภูไพบูลย์, 2541) ได้มีผู้กล่าวถึงพัฒนากิจที่สำคัญของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรต่างๆ ดังนี้

Duvall (1977) กล่าวถึงพัฒนากิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรไว้ คือ

1. จัดเตรียมที่อยู่อาศัย ที่ปลอดภัย บ้านเป็นสถานที่สำหรับการเริ่มต้นการเจริญเติบโตของบุตรควรมีการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในบ้านให้เหมาะสมกับบุตร ไม่ให้บุตรอยู่ในพื้นที่ที่จำกัดเกินไป หรือกักบริเวณบุตร ควรดูแลสถานที่ให้สะอาด เก็บของใช้ให้เป็นระเบียบ หมั่นตรวจสอบอันตรายภายในบ้านที่จะเกิดขึ้นกับบุตร เช่นของมีคม ปลั๊กไฟ

2. การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ ค่าใช้จ่ายในครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร จะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ครอบครัวที่ไม่ได้เตรียมพร้อมในเรื่องค่าใช้จ่ายตั้งแต่ตั้งครรภ์ เมื่อมีบุตรค่าใช้จ่ายจะเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องนม โดยเฉพาะผู้ที่ไม่ได้เลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา ค่าเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ถ้าบุตรเจ็บป่วยครอบครัวยังต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น จึงต้องจัดสรรเงินในการใช้จ่ายให้เพียงพอกับรายรับ ในระยะนี้บิดาอาจต้องหางานพิเศษทำเพิ่มมากขึ้น มารดาอาจต้องกลับเข้าทำงาน เพื่อช่วยหารายได้ แต่ถ้าไม่มีใครดูแลบุตรอาจทำให้มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นเพื่อหาผู้ดูแลบุตร การไปทำงานอาจไม่ได้ช่วยอะไรมาก หากมียายช่วยดูแลบุตรให้ระหว่างที่มารดาไปทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ครอบครัวจะช่วยแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี

3. การยอมรับบทบาทและรับผิดชอบร่วมกัน การมีบุตรทำให้บิดามารดาต้องปรับตัวเข้าสู่บทบาทใหม่ อาจจะต้องเรียนรู้งานที่เพิ่มขึ้นภาระงานที่เพิ่มขึ้นในเรื่องการดูแลบุตร รวมถึงการดูแลเรื่องอาหาร การอาบน้ำ การสังเกตอาการผิดปกติของบุตร ส่งเสริมพัฒนาการของบุตร

เป็นสิ่งที่ทั้งบิดามารดาต้องร่วมกันทำ บิดาอาจช่วยในเรื่องบทบาทการหาเลี้ยงครอบครัว และมารดาช่วยในเรื่องบทบาทการดูแลบุตร สำหรับรูปแบบของครอบครัวอเมริกัน ภรรยาจะทำหน้าที่ดูแลบุตร ทำงานบ้าน ซักผ้า เตรียมอาหาร ส่วนสามีจะช่วยงานบ้านที่พอจะทำได้

4. การจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการเป็นบิดามารดา เมื่อมีบุตรหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัวเพิ่มขึ้น เพื่อความผาสุกในครอบครัวจึงควรมีการแบ่งหน้าที่และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำหน้าที่ เช่น สามีรับบทบาทในการทำความสะอาดและการทำงานหารายได้ แต่ผู้เป็นภรรยามีกำลังพอที่จะช่วยอาจรับงานบ้านกลับมาทำทั้งหมดอีกครั้ง หรือภรรยาเป็นผู้ดูแลบุตร อยู่กับบุตรตลอดเวลา ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบิดาในการดูแลบุตร ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของมารดาคนเดียว ให้วางแผนและประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ตระหนักว่าบุตรเป็นของบิดามารดา

5. การสร้างสัมพันธภาพ ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ทารกสามารถบอกได้ถึงสัญญาณและความผิดปกติให้บิดามารดาได้รับรู้ บิดามารดาจะต้องเรียนรู้พฤติกรรมการแสดงออกของบุตร เพื่อให้เกิดความพึงพอใจในสัมพันธภาพ หากพัฒนากิจข้อนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งบุตรและบิดามารดาจะไม่พบความพึงพอใจ นำไปสู่จุดที่คับข้องใจซึ่งกันและกันที่สุดในที่สุด สำหรับคู่สามีภรรยาเองจะต้องมีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพกันมากขึ้นเมื่อต้องมีสถานะเป็นบิดามารดา จะต้องแบ่งปันความรู้สึก ความภาคภูมิใจ, สนุกสนาน, เครียด, สิ่งที่อยู่สักราคาใจและ ความรู้สึกไม่มั่นใจ ในช่วงเริ่มต้นการเป็นบิดามารดา

6. การวางแผนครอบครัว ครอบครัวควรมีการวางแผนครอบครัวไว้อย่างเหมาะสม ในรายให้มนบุตร มารดาบางคนเชื่อว่าการให้มนบุตรป้องกันการตั้งครรภ์จึงพยายามที่จะเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาเท่าที่จะทำได้ มารดาบางคนงดการมีเพศสัมพันธ์ เวลาไปตรวจหลังคลอด 6 สัปดาห์ มารดาอาจจะรับบริการวางแผนครอบครัว

7. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติ มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติ ทั้งครอบครัวตนเองและสามี เนื่องจากในครอบครัวที่มีปู่ย่าตายายมักมีความศรัทธาและความเชื่อแต่เดิม ทำให้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน แต่เครือญาติจะช่วยครอบครัวได้เป็นอย่างดีในด้านการวางแผนด้านการเงิน การดูแลบ้านประจำวัน การออกสังคม จนกว่าครอบครัวใหม่จะมีความเป็นตัวของตัวเองได้ นอกจากนี้ควรมีการสร้างสัมพันธ์กับครอบครัวอื่น มีการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม

8. สร้างความพึงพอใจในการดำเนินชีวิต การที่ครอบครัวต้องเผชิญกับภาระหน้าที่ต่างๆ ในการดูแลบุตร หากครอบครัวรู้สึกว่ามีภาระหนัก ทุกข์ใจกับความรับผิดชอบใหม่ที่มีอาจรู้สึกเหนื่อย และมีอาการโรคจากการเครียดเรื้อรังได้ แต่ถ้าสำหรับครอบครัวรู้สึกว่ามีหน้าที่แต่ละวัน แม้จะเหนื่อยแต่ก็มีความสุข รู้สึกพึงพอใจก็จะพบความสุขเล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดขึ้นได้ และควรคงไว้

ซึ่งความเป็นตัวของตัวเองแม้จะมีสถานการณ์เกิดขึ้นมากมาย รู้จักนำประสบการณ์ที่มีประโยชน์จากการเป็นบิดามารดามาใช้กับเหตุการณ์อื่น

9. การจัดทำกิจวัตรประจำวันของครอบครัว การที่ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงบุตรเริ่มต้นในแต่ละวัน โดยปราศจากพื้นฐานที่ว่าสิ่งใดสำคัญกว่าหรือสิ่งใดต้องมาก่อนอาจทำให้สับสน เพราะแต่ละบุคคลย่อมต้องเผชิญกับสิ่งต่างๆ ในแต่ละวันมากมาย พัฒนิกใหม่ของบุคคลและครอบครัวอาจทำให้เกิดความกังวล ถึงแม้จะมีเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย การคงไว้ซึ่งความเป็นตัวของตัวเองจะช่วยให้ครอบครัวสามารถนำประสบการณ์เหล่านั้นที่เป็นประโยชน์มาใช้กับเหตุการณ์อื่นได้

Hymovich and Chamberlin (1980) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงบุตรประกอบด้วย 5 ด้าน ดังนี้

1. ตอบสนองความต้องการทางกายภาพอย่างเพียงพอ มีการจัดเตรียมบ้านให้เหมาะสม เพราะเมื่อบุตรเริ่มคลาน, เริ่มเดิน ควรป้องกันบุตรจากอันตราย มีการจัดการด้านเศรษฐกิจในครอบครัวจากการที่ครอบครัวต้องพบกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น

2. พัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติพัฒนาการของบิดามารดา ช่วงบุตรวัยขวบปีแรกทั้งบิดามารดาต้องปรับตัวใหม่ของตนเอง พัฒนิกที่สำคัญของบิดามารดาคือการเรียนรู้ภาระกิจของบิดามารดาที่จะดูแลบุตรด้วยความสามารถและความเชื่อมั่น เข้าใจและยอมรับในบทบาทที่ตนได้รับ โดยไม่มีความขัดแย้ง

3. สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดามารดาและบุตร บิดามารดาควรยอมรับบุตรในฐานะบุคคลคนหนึ่ง เอาใจใส่ เรียนรู้ที่จะสื่อสารกับบุตร ตอบสนองความต้องการบุตรตามความต้องการที่แท้จริงของบุตรมากกว่าตามความคาดหวังของบิดามารดาเอง และในระหว่างคู่สมรส คงไว้ซึ่งสัมพันธภาพ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

4. ยอมรับและปรับบทบาทการเป็นบิดามารดา บิดามารดาใหม่ควรมีการเรียนรู้ที่จะยอมรับและปรับความตึงเครียด รวมทั้งปรับนิสัยการกิน การนอน การพักผ่อนในรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของบุตรและตนเอง

5. การสร้างสัมพันธภาพในชุมชน เมื่อมีบุตร บิดามารดาควรมีสัมพันธภาพกับครอบครัวอื่นๆ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรรุ่นเดียวกัน พุดคุยปรึกษาหารือกันและให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงบุตรของDuvall (1977) และ Hymovich และ Chamberlin (1980) จะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันคือ Duvall (1977) กล่าวถึงการปฏิบัติพัฒนาการในด้านการวางแผนครอบครัวด้วย ส่วนเนื้อหาและประเด็นอื่นๆ ในการปฏิบัติพัฒนาการจะมีส่วน

คล้ายกันและเป็นประเด็นใหญ่ ยังมีในรายละเอียดปลีกย่อยในด้านการปฏิบัติหน้าที่ระหว่างกันของ คู่สมรส

Scharff and Scharff (1987) และ Satir (1983) อ้างถึงในอุมาพร ตรังคสมบัติ (2544) กล่าวถึง คู่สมรสที่มีการปฏิบัติหน้าที่อย่างเหมาะสมและนำไปสู่ความผาสุก มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. สามีภรรยามีความรักใคร่สนิทสนมและมีการอุทิศตนต่อกัน
2. มีความผูกพันทางอารมณ์ที่เหมาะสม ไม่ห่างเหินหรือใกล้ชิดกันจนเกินไป
3. แต่ละฝ่ายมีความเป็นตัวของตัวเองอย่างพอเหมาะ สมดุลกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชีวิตคู่
4. มีขอบเขตส่วนตัวที่ชัดเจนระหว่างสามีภรรยา
5. มีขอบเขตกับระบบลูกและครอบครัวเดิมอย่างเหมาะสม
6. สามีภรรยามีอำนาจค่อนข้างเท่าเทียมกัน พึ่งความคิดเห็นของกันและกัน
7. มีการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบกันอย่างเหมาะสมแต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ชัดเจน ทั้งสนับสนุนอีกฝ่ายหนึ่งในการรับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่นั้น ๆ ด้วย
8. คู่สมรสร่วมมือกันในการปฏิบัติหน้าที่ โดยเฉพาะในฐานะพ่อแม่ที่ต้องร่วมมือกันปกครองลูก
9. มีความยืดหยุ่นเพียงพอในกฎระเบียบ การปฏิบัติหน้าที่และความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน สามารถปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลง ความตึงเครียดและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ดี
10. มีการแสดงออกทางอารมณ์อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการแสดงออกซึ่งความรักและความห่วงใยซึ่งกันและกัน
11. ยอมรับในความแตกต่างระหว่างกัน ยอมรับนับถือในตนเองและอีกฝ่ายหนึ่งว่าเป็นมนุษย์ปุถุชนที่มีทั้งจุดดีและจุดอ่อน
12. สามารถเป็นที่พึ่งพิงแก่กันได้
13. แก้ไขความขัดแย้งและปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ มองโลกในแง่ดีและมองปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถของชีวิตคู่
14. มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างมีประสิทธิภาพ
15. มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ใช่ขึ้นๆลงๆจนอีกฝ่ายคาดเดาไม่ได้
16. มีแรงจูงใจและความคาดหวังต่อกันและต่อชีวิตคู่ที่เหมาะสม และอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง
17. มีความเชื่อและค่านิยมแบบเดียวกัน หรือไม่แตกต่างกันมากจนเกิดความขัดแย้งกัน
18. มีการใช้เวลาว่างร่วมกันและมีความสนใจร่วมกัน

19. มีความผูกพันกับครอบครัวเดิมอย่างพอเหมาะ

20. มีเครือข่ายทางสังคมที่ดีและมีทรัพยากรเพียงพอ เช่นมีการประทับประคองจากเครือญาติและเพื่อนฝูง และมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจตามสมควร

จะเห็นได้ว่ากลุ่มสมรสที่มีการปฏิบัติหน้าที่อย่างเหมาะสมและนำไปสู่ความผาสุกนับเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร ซึ่งต้องเพิ่มบทบาทการเป็นบิดามารดา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวที่เคยมีเพียงสองคนมาเป็นสามคน

จากการศึกษานำร่องในครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร ช่วงวัยขวบปีแรก จำนวน 10 ครอบครัวในเขตจังหวัดลพบุรี พบว่ามารดาส่วนใหญ่ออกทำงานนอกบ้าน รู้สึกเหนื่อยเมื่อกลับมาต้องเลี้ยงดูบุตรตลอดเวลา ทำให้เกิดความเครียด จากการที่เพิ่งมีบุตรคนแรกทำให้ไม่มั่นใจในการดูแลบุตร กลัวเลี้ยงบุตรไม่ดีพอ เลี้ยงไม่ถูก บุตรร้องไห้ก็ไม่ทราบสาเหตุ ไม่กล้าอุ้มบุตรกลัวอุ้มหลุดมือแต่ในครอบครัวขยายที่มีบิดา มารดา ญาติพี่น้องคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ทำให้ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรอบอุ่นใจ คลายกังวลลง ครอบครัวส่วนใหญ่มีการพูดคุยหยอกล้อบุตร แต่มักอุ้มหรือให้นอนในเปลมากกว่าการจัดให้มีสถานที่กว้างให้บุตรเคลื่อนไหวได้สะดวก เพราะเกรงว่าจะเกิดอุบัติเหตุเนื่องจากสามี/ภรรยาต้องทำงานไม่มีคนช่วยดูแล การที่ครอบครัวมีสมาชิกอื่นช่วยดูแล สามารถช่วยกันแบ่งเบาภาระได้มาก แต่หากมีสมาชิกในครอบครัวมาก ครอบครัวต้องมีการเลี้ยงดูผู้ที่ไม่มีรายได้ ทำให้ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรต้องทำงานหนักขึ้น มีเวลาเลี้ยงดูบุตรน้อยลง เพราะเมื่อมีบุตรเพิ่มขึ้นครอบครัวมีปัญหารายจ่ายเพิ่มขึ้นมาก ไม่สมดุลกับรายรับ ในครอบครัวที่มีรายได้น้อย ต้องทำงานหนัก แต่ในครอบครัวที่มีญาติพี่น้องคอยช่วยเหลือในเรื่องสิ่งของ เครื่องใช้ เงินทอง ทำให้ครอบครัวบรรเทาความเครียดจากปัญหาทางเศรษฐกิจ หน้าที่ความรับผิดชอบการเลี้ยงดูบุตรส่วนใหญ่มารดาเป็นผู้รับภาระในการเลี้ยงดูบุตรและทำงานบ้าน สามีมักไม่ช่วยโดยบอกเป็นหน้าที่ของผู้หญิง สามีภรรยามีเรื่องไม่เข้าใจกันบ่อยครั้ง บางครั้งมีการทะเลาะกัน สามีส่วนใหญ่รู้สึกว่าเขาไม่ได้รับการเอาใจใส่จากภรรยา ต้องการให้ภรรยาดูแลตนเองเหมือนเดิม มีความน้อยใจภรรยาเพราะภรรยาจะดูแลบุตรโดยไม่สนใจสามี แต่ในครอบครัวขยายคอยช่วยเหลือเลี้ยงดูบุตรและทำงานบ้าน ทำให้ช่วยแบ่งเบาภาระจากคู่สามีภรรยา ทำให้คู่สามีภรรยามีเวลาให้แกกันมากขึ้น มีสัมพันธ์ภาพที่ดี บิดามารดาและบุตรมีเวลาอยู่ด้วยกันพร้อมหน้า ส่วนการวางแผนครอบครัว สามีภรรยาไม่เคยพูดคุยกันเกี่ยวกับการเว้นช่วงการมีบุตรหรือการวางแผนครอบครัวเลย เนื่องจากคิดว่าเพิ่งคลอดคงจะยังไม่ตั้งครรภ์อีก

จากแนวคิดในเรื่องพัฒนกิจที่มีผู้ศึกษาไว้ข้างต้น ผู้วิจัยจึงประยุกต์ใช้แนวคิดพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรของ Duvall (1977) จาก 9 ด้านและจากการศึกษานำร่อง โดยนำเรื่อง

การจัดเตรียมที่อยู่อาศัย ที่ปลอดภัยรวมกับการดูแลบุตร ซึ่งเดิมการดูแลบุตรเป็นประเด็นย่อยอยู่ในเรื่องการยอมรับบทบาทและรับผิดชอบร่วมกัน มาอยู่ในหัวข้อการดูแลบุตร, รวมถึงการสร้างสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติ มาอยู่ในหัวข้อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เครือญาติ ชุมชน, รวมถึงการสร้างความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตมาอยู่ในหัวข้อการยอมรับและเข้าใจบทบาทการเป็นบิดามารดา และแยกหัวข้อการส่งเสริมพัฒนาการบุตรเป็นอีกหัวข้อเนื่องจากการศึกษานำร่องพบว่าในบริบทสังคมไทยยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมพัฒนาการบุตรมาก พบว่ามี 9 ครอบครัวที่จัดหาของเล่นให้บุตรโดยไม่ได้คำนึงเรื่องส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของบุตร ซึ่งจะได้พัฒนากิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรในวัยขวบปีแรกมาเป็นแนวทางในการศึกษา 7 ด้าน

1. การยอมรับและเข้าใจบทบาทการเป็นบิดามารดา
2. การเลี้ยงดูบุตร
3. การส่งเสริมพัฒนาการบุตร
4. การจัดการด้านเศรษฐกิจ
5. การจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ
6. การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เครือญาติ ชุมชน
7. การวางแผนครอบครัว

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การยอมรับและเข้าใจบทบาทการเป็นบิดามารดา

บทบาทเป็นพฤติกรรมที่แสดงในสังคม ซึ่งบทบาทในครอบครัวอาจมีหลายบทบาทสำหรับครอบครัวในระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรมีบทบาทที่เพิ่มขึ้นคือบทบาทการเป็นบิดามารดาในบุตรวัยขวบปีแรก บิดามารดาต้องมีการปรับบทบาท มีความพอใจและยอมรับบทบาทการเป็นบิดามารดา มีการเรียนรู้วิถีชีวิตใหม่ มีการปรับเวลาการดำเนินกิจวัตรประจำวันต่างๆให้เหมาะสม ปรับนิสัยรูปแบบการกิน นอนให้สอดคล้องกับความต้องการของครอบครัวและบุตรวัยขวบปีแรก

2. การเลี้ยงดูบุตร

บุตรวัยขวบปีแรก บิดามารดาต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูโดยใช้ทักษะที่ถูกต้องได้แก่การดูแลความสะอาด การให้อาหาร การนอนหลับ การขับถ่าย การเฝ้าระวังและการดูแลเมื่อบุตรมีอาการผิดปกติ รวมทั้งป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบุตร ดังรายละเอียดดังนี้

2.1 การดูแลความสะอาด ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรมีบทบาทสำคัญในการดูแลเรื่องความสะอาดของร่างกายของบุตรวัยขวบปีแรก การทำความสะอาดร่างกายอย่างถูกต้องนอกจากจะทำให้สุขสบายแล้ว ยังอาจป้องกันโรคบางโรค เช่น โรคติดเชื้อและโรคหัด (พรทิพย์

อาปนกะพันซ์, 2543; รติชน พิริยสธ, 2543) โดยสามารถเลือกอาบน้ำบุตรได้ตามเวลาที่สะดวก แต่ควรก่อนมื้ออาหารเพราะหลังมื้ออาหาร เป็นเวลาที่ดีสำหรับการนอนหลับพักผ่อน (The Southwest Washington Medical Center, 1997) อุปกรณ์ต่างๆ สำหรับการอาบน้ำ ต้องแยกไว้ใช้กับบุตรโดยเฉพาะ เช่น อ่างอาบน้ำ ของใช้สบู่ แชมพูควรเลือกชนิดที่ผลิตสำหรับเด็ก เพราะผิวหนังบุตรอ่อนบาง เกิดการระคายเคืองได้ง่าย ของใช้อื่นๆ ได้แก่ เครื่องใช้ประเภทผ้าเช็ดตัว เสื้อผ้า ผ้าอ้อม เครื่องใช้เหล่านี้ต้องคำนึงถึงความสะดวกเป็นสำคัญ (พรทิพย์ อาปนกะพันซ์, 2543) น้ำที่ใช้ทำความสะอาดควรเป็นน้ำสะอาด ที่มีอุณหภูมิพอเหมาะไม่เย็นเกินไป และ หากอากาศเย็น ควรผสมน้ำอุ่นอาบน้ำบุตร และต้องแน่ใจว่าความร้อนต้องไม่เกิน 75 องศาฟาเรนไฮท์ (The Southwest Washington Medical Center, 1997) ควรสระผม ด้วยทุกวัน วันละครั้ง แต่ถ้าอากาศหนาวเย็น หรือมีอาการเป็นหวัดก็ควรเว้นระยะการสระผม อาจสระเพียงวันเว้นวัน (พรทิพย์ อาปนกะพันซ์, 2543) ระวังอย่าให้เข้าตา และกระทำโดยเร็ว (Steven, 2000) หลังการทำความสะอาดร่างกาย หากสายสะดือยังไม่หลุด ต้องเช็ดทำความสะอาดโดยจับสายสะดือ ยกให้สูงขึ้น แล้วใช้ไม้พันสำลีสะอาดชุบแอลกอฮอล์ 70% สอดเข้าไปเช็ดได้สายสะดือให้ สะอาด แล้วจึงเช็ดที่สายสะดือและบริเวณรอบๆ สะดือให้สะอาดอีกครั้ง ถ้าสายสะดือหลุดแล้ว จึงเลิกเช็ดได้ ถ้าต้องการใช้แป้งทาตัวควรควรโรยแป้งลงบนมือแล้วลูบแป้งบนมือก่อน จึงทาตัวและไม่ควรทาแป้งหนาเกินไป เพราะแป้งจะไปอุดรูขุมขนทำให้เหงื่อระเหยออกไม่ได้ ซึ่งอาจทำให้เกิดผื่นคันได้ (พรทิพย์ อาปนกะพันซ์, 2543)

2.2 การให้อาหาร วัยขวบปีแรกเป็นวัยที่เจริญเติบโตรวดเร็วโดยจะเห็นได้จากเมื่ออายุ 1 ขวบจะมีน้ำหนักถึง 3 เท่าของแรกเกิด และเป็นวัยที่สมองมีการพัฒนาถึงร้อยละ 83-86 ของผู้ใหญ่ (ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล, 2545) ดังนั้นจึงมีความต้องการพลังงานและอาหารสำหรับใช้ในการเจริญเติบโตมากกว่าวัยอื่นๆ ในระยะ 4-6 เดือนแรกควรเลี้ยงด้วยนมแม่อย่างเดียว เพราะน้ำนมประกอบด้วยสารอาหารต่างๆครบถ้วนตามความต้องการของบุตร (กองโภชนาการ กรมอนามัย, 2543)การให้นมบุตรควรให้ตามเวลาอย่างน้อยทุก 2 ชั่วโมง หลังจากการให้นมบุตรทุกครั้งควรทำให้นบุตรเรอโดยการลูบหลังเบาๆเพื่อป้องกันภาวะท้องอืด ในกรณีที่มารดาไม่สามารถเลี้ยงบุตรด้วยนมตนเองได้ ต้องใช้นมผสม ควรคำนึงในเรื่องความสะดวก การเตรียมอุปกรณ์ การทำความสะอาดขวดนม สักส่วนในการผสมนม ปริมาณและจำนวนมือนม (ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล, 2545) หลังจากบุตรอายุ 4-6 เดือนปริมาณน้ำนมมารดา จะไม่เพียงพอต่อความต้องการของบุตร จึงควรได้รับอาหารเสริมเพื่อให้ได้สารอาหารครบถ้วน ช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการเริ่มให้อาหารเสริมคือ ไม่ควรก่อนบุตรอายุ 4 เดือน หรือหลังอายุ 6 เดือน (Illingworth, 1991; Wong, 1993) การให้อาหารเสริมควรเริ่มหัดให้อาหารกึ่งเหลวบดละเอียด 2-3 ช้อนก่อนในเวลาเดียวกันทุกวันโดยไม่

บังคับเป็นเวลา 1 สัปดาห์จนคุ้นเคยดีแล้วจึงให้อาหารชนิดใหม่และให้อาหารขึ้นขึ้น หยาบขึ้นเมื่อรับประทานได้ 2 มื้อ เมื่ออายุ 8-9 เดือน และครบ 3 มื้อ เมื่ออายุ 10-12 เดือน(กองโภชนาการ กรมอนามัย, 2543)

2.3 การนอนหลับ การนอนของบุตรอาจนอนมากหรือน้อยแตกต่างกัน สาเหตุที่บุตรนอนยากอาจมาจาก ในช่วง 3 เดือนแรกระบบอวัยวะในร่างกายยังทำงานได้ไม่สมบูรณ์, อาหารไม่ย่อย, ท้องอืด, อิ่มมากเกินไป, อากาศร้อนหรือหนาวเกินไป, ผ้าอ้อมเปียกแฉะหรือ มีอาการเจ็บป่วยทางกาย (เฉลิมชัย บุญลีพรรณ, 2542) ในสัปดาห์แรก ๆ หลังการเกิดบุตรสามารถนอนประมาณยี่สิบชั่วโมงในหนึ่งวัน เพราะยังดำเนินชีวิตเหมือนอยู่ในมดลูก แต่ช่วงเวลาก่อนนอนที่ต่อเนื่องกันจะสั้นมากขึ้น บุตรแรกเกิดจึงมักจะนอนไม่สนิท ได้ยินเสียงจะตื่นทันที ในช่วงหลับไม่สนิทไม่ควรอุ้ม และไม่ต้องปลุกเพราะเป็นการไปขัดจังหวะ "การนอน" ซึ่งในไม่ช้าบุตรจะสามารถหลับได้นานและสนิท โดยที่ไม่ตื่นขึ้นมาร้องกวนระหว่างกลางหลับ หลังช่วงการหลับไม่สนิททารกก็จะเข้าสู่การหลับสนิทเลย ดังนั้นระหว่างสามเดือนแรกควรจะปลุกเฉพาะในกรณีที่จำเป็น ในวัย 4-12 เดือน จะมีปัญหาเกี่ยวกับการนอน จะนอนหลับสนิทแต่เป็นการนอนช่วงสั้น ๆ จะนอนยากขึ้น แต่อย่างน้อยที่สุดบุตรต้องการนอนวันละ 14 ชั่วโมง กลางคืนจะนอน 8-9 ชั่วโมง ส่วนกลางวันจะนอนสองหรือสามครั้ง เมื่ออายุประมาณ 9 เดือน บุตรจะเริ่มกลัวความมืด จะแสดงความกลัวโดยการร้องไห้กลางดึก แม้ขณะที่ร้องและคืบอยู่นั้น บุตรก็ยังงอหลับอยู่ สิ่งที่เราควรทำก็คือรอให้เหตุการณ์นี้ผ่านไปโดยไม่ปลุก (สอวรงค์ มะลิกุล, 2539)

2.4 การจับถ่าย การจับถ่ายอุจจาระของบุตรวัยขวบปีแรกสัมพันธ์กับความถี่ของมึนและปริมาณนมในแต่ละมื้อ บุตรจะค่อยๆลดความถี่ในการถ่ายอุจจาระเหลือวันละ 2 ครั้ง เมื่ออายุประมาณ 2 เดือน ลักษณะอุจจาระของบุตรที่คุณนมมารดาจะมีสีเหลืองทอง นิ่ม บางครั้งอาจมีลักษณะกึ่งเหลว ส่วนบุตรที่คุณนมผสม อุจจาระเป็นสีน้ำตาลเป็นก้อน แข็งกว่า สำหรับความถี่ในการถ่ายอุจจาระ หากคุณนมมารดาจะถ่ายบ่อยและจำนวนครั้งไม่แน่นอน บางคนถ่ายทุกวันวันละหลายครั้งอาจถึง 4-5 ครั้ง หรือไม่ถ่ายเลย 2-3 วันก็ได้ แต่ไม่ถือว่าผิดปกติถ้าการรับประทานอาหารและการนอนหลับปกติ ส่วนบุตรที่คุณนมผสมจะถ่ายวันละ 2-4 ครั้งในช่วงเดือนแรก แล้วลดเหลือวันละครั้งในช่วงท้ายขวบปีแรก โดยปกติบุตรจะเริ่มควบคุมการจับถ่ายอุจจาระได้เมื่ออายุประมาณ 10-18 เดือน จึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับฝึกการจับถ่าย สำหรับการขับปัสสาวะ บุตรอาจถ่ายปัสสาวะ 6-12 ครั้ง/วันในช่วง 2-3 เดือนแรกถือว่าปกติ วัยนี้ยังเป็นวัยที่ไม่สามารถควบคุมการถ่ายปัสสาวะได้เลย จะควบคุมได้เมื่อเข้าสู่วัยหัดเดิน(ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล, 2545)

2.5 การเฝ้าระวังและการดูแลเมื่อบุตรมีอาการผิดปกติ บุตรวัยขวบปีแรกเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว และรุนแรง ปัญหาของบุตรวัยขวบปีแรกแม้ว่าบางครั้งเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม

แต่ถ้าผู้เลี้ยงดูไม่เข้าใจ และไม่ทราบวิธีการช่วยเหลือก็อาจทำให้เกิดผลเสียอย่างรุนแรงได้ ปัญหาทางสุขภาพที่พบบ่อยมีดังนี้

2.5.1 ท้องผูก จะพบน้อยมากในบุตรที่รับประทานนมมารดา ส่วนใหญ่อาการท้องผูกจะพบในบุตรที่ดื่มนมผสม เพราะนมผสมมักจะมีปริมาณโปรตีนสูงกว่านมมารดา หากมีอาการท้องผูกเป็นครั้งคราวไม่ต้องให้ยาระบาย ให้ดื่มน้ำมากๆ หรืออาจให้น้ำผลไม้ช่วย เช่น น้ำลูกพรุน น้ำส้ม พยายามให้อาหารที่มีกากใยมากๆ (ในกรณีที่บุตรรับประทานแข็งได้แล้ว) หากมีอาการร้องเพราะเจ็บปวดขณะถ่าย, มีเลือดปนมากับอุจจาระหรือไม่ถ่ายอุจจาระติดต่อกัน 3 วัน ควรพาไปพบแพทย์ (เจลิมชัย บุญสิทธิ์พรหม, 2542; ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล, 2545)

2.5.2 ท้องเสีย เป็นอาการที่ถ่ายเหลวผิดปกติและบ่อยครั้ง แม้ว่าอุจจาระบุตรมักไม่เป็นก้อนเช่นผู้ใหญ่ แต่หากบุตรถ่ายเป็นน้ำหรือน้ำมากกว่าเนื้อ เป็นมูกหรือมีเลือดปน หรือมีกลิ่นเน่าเหม็น ควรคำนึงถึงเรื่องความผิดปกติของทางเดินอาหาร บางครั้งสาเหตุมักเกิดจากการเปลี่ยนอาหารหรือเริ่มอาการเสริมอาจทำให้บุตรถ่ายอุจจาระเป็นน้ำได้ เนื่องจากกระเพาะอาหารยังไม่คุ้นเคยกับชนิดของอาหาร หรือประกอบอาหารไม่สะอาด สำหรับในบุตรวัย 7-12 เดือนจะคลานไปทั่วและหยิบของเข้าปาก บางครั้งเมื่อดูดนมแล้วก็ปาทิ้งเพื่อหยิบมาดูดใหม่ภายหลังพฤติกรรมเช่นนี้ทำให้มีโอกาสรับเชื้อโรคได้ง่าย ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรจึงควรดูแลพื้นบ้านให้สะอาดอยู่เสมอ หมั่นเช็ดล้างของเล่น ล้างมือบ่อยๆ และเมื่อบุตรท้องเสียควรสังเกตจำนวนครั้งในการถ่ายอุจจาระ ลักษณะของสี และส่วนประกอบของอุจจาระ เพื่อปรึกษาแพทย์ได้ทันทีถ้ามีอาการรุนแรง (พรรณิ ศรีสุพัทพงษา, 2540; สำหรี จิตตินันท์ และลัดดา เหมาะสุวรรณ, 2548)

2.5.3 อาการปวดท้อง (colic) การปวดท้องของบุตร โดยทั่วไปมักจะเกิดกับบุตรวัยประมาณ 3 เดือน บุตรจะร้องเสียงดังพร้อมกับยกขาขึ้นเข้าหาหน้าท้อง สีหน้าบุตรแดง หงุดหงิด สาเหตุของการปวดท้องชนิดนี้ยังไม่ทราบแน่ชัด แต่เท่าที่พบมักจะเกิดในบุตรที่สุขภาพไม่ค่อยสมบูรณ์ รับประทานมากเกินไป หรือดูดอากาศเข้าไปขณะดูดนมหรือมารดามีความวิตกกังวล เครียด มารดาควรอุ้มบุตรแนบไว้กับตัวหรือพาดบ่า ให้บุตรได้เรอหรือผายลมออกมา (นิภา อังสุภากร, 2543; ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล, 2545) ในวัยเริ่มคลาน อาการปวดท้องจากลำไส้บีบรัด อาจเกิดจากบุตรหยิบของอมเข้าปากทำให้ได้เชื้อโรคเข้าไปได้ จะค่อยๆหายเองภายใน 1-2 สัปดาห์ ถ้าเชื่อไม่รุนแรง หากเชื่อรุนแรงต้องเข้ารับการรักษา (พิภพ จิริกัญญ์ และมยุรี จิริกัญญ์, 2546)

2.5.4 โรคหวัด โดยปกติแล้วถ้าบุตรอายุต่ำกว่า 1 ปีเป็นหวัด อาการจะไม่รุนแรงนัก อาจมีอาการจามเล็กน้อย มีน้ำมูก แต่บุตรจะหงุดหงิด ร้องบ่อยเนื่องจากหายใจไม่สะดวก (พรรณิ ศรีสุพัทพงษา, 2540) ในเบื้องต้นที่เริ่มมีอาการควรดูแลตามอาการเพื่อให้บุตรสบายขึ้น และ

สามารถควบคุม กินอาหารได้ ถ้ามีน้ำมูกมากและหายใจลำบาก แน่นจมูก ใช้น้ำเกลือหรือยาเช็ด
ในจมูก สำหรับยาประเภทให้กลืน เช่นน้ำมันยูคาลิปตัส อาจช่วยให้จมูกโล่งขึ้น (สำหรับ จิตตินันท์
และลัดดา เหมาะสุวรรณ, 2548) ถ้าพบว่าบุตรมีไข้มากราคาควรเช็ดตัวบุตรเพื่อลดไข้ และปรึกษา
แพทย์จะดีที่สุด ไม่ควรซื้อยาให้บุตรรับประทานเอง (นิภา อังสุภากร, 2543; ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล,
2545)

2.6 การป้องกันอันตรายที่จะเกิดกับบุตร วัยขวบปีแรกเป็นวัยของการเริ่มต้น
การสำรวจโลกรอบๆตัว แต่ยังไม่มีความสามารถในการควบคุมและใช้กล้ามเนื้อมัดใหญ่และมัดเล็ก
ได้ดีพอ จึงทำให้ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ในบางครั้งด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงทำให้เกิด
อุบัติเหตุบ่อยครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อบุตรอายุ 6 – 12 เดือน ซึ่งอยู่ในวัยที่สามารถเคลื่อนไหว
และความชำนาญในการใช้มือมากขึ้น นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัยล้วนเป็นปัจจัยเสี่ยง
ที่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บได้เช่นกัน ในบุตรอายุต่ำกว่า 6 เดือนไม่ควรปล่อยให้บุตรคลานเอง
โดยหุนหันพลันแล่น เพราะถ้าล้มมากเกินไ้บุตรไม่สามารถดึงขาค้นจากปากเองได้ทำให้
สำลักนม ไม่ควรปล่อยให้บุตรอยู่ตามลำพังในที่ที่อาจเกิดอันตรายได้ เช่น ไม่ปล่อยบุตรลำพังในอ่าง
อาบน้ำ ควรจัดเตรียมเครื่องใช้ต่างๆสำหรับอาบน้ำให้พร้อมและวางไกลๆอ่างอาบน้ำ ควรมีการ
ตรวจสอบเครื่องใช้ต่างๆภายในบ้านอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการเก็บสิ่งของเครื่องใช้ที่ไม่จำเป็นและ
อาจเป็นอันตรายไว้ในที่ปลอดภัย พันมีบุตร ตลอดจนควรสำรวจเครื่องใช้ภายในบ้านที่อาจทำให้
เกิดอุบัติเหตุกับบุตรได้ ได้แก่ แก้วน้ำ โต๊ะ มุมตู้ที่มีคม ควรจัดการแก้ไขหรือเปลี่ยนตำแหน่งใหม่ให้
ปลอดภัย มีการดูแลพื้นบ้านให้สะอาดอยู่เสมอเพื่อป้องกันการลื่นล้ม (มิชิโอะ มัตสึดะ, 2545;
ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล, 2545; สำหรับ จิตตินันท์ และลัดดา เหมาะสุวรรณ, 2548)

สำหรับการให้ภูมิคุ้มกันโรคเป็นสิ่งจำเป็นในระยะขวบปีแรก เนื่องจากเป็นวัยที่เสี่ยง
ต่อการติดเชื้อสูง ภาวะที่ท้าทายที่ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคยังเจริญเติบโตไม่เต็มที่และ
ภูมิคุ้มกันที่ได้จากการดื่มนมจะค่อยๆหมดไปใน 6 เดือนแรก บิดามารดาจึงควรเอาใจใส่ในการนำบุตร
ไปรับภูมิคุ้มกันโรคทุกครั้งเมื่อถึงกำหนดนัด(รติชน พิทยสถ์, 2543; สำหรับ จิตตินันท์ และลัดดา
เหมาะสม, 2548)

3. การส่งเสริมพัฒนาการบุตร

พัฒนาการด้านร่างกายและสติปัญญาของบุตรขวบปีแรก รวดเร็วมาก การส่งเสริม
พัฒนาการของบุตรวัยนี้จะมีบทบาทอย่างมากต่อพัฒนาการในวัยต่อไป (วิไลพรรณ สวัสดิ์พาณิชย์,
2545; วินัดดา ปิยะศิลป์ และพนม เกตุมาน, 2545) การที่บุตรวัยขวบปีแรกจะเจริญเติบโตและมี
พัฒนาการที่ดีทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคมนั้น บิดามารดาจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพล
และมีบทบาทสำคัญมากในการส่งเสริมพัฒนาการให้กับบุตร ซึ่งการส่งเสริมพัฒนาการให้กับบุตร

จะต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของแต่ละวัย และครอบคลุมถึงพัฒนาการด้านกล้ามเนื้อใหญ่ พัฒนาการด้านกล้ามเนื้อเล็ก พัฒนาการด้านภาษา และพัฒนาการด้านสังคม บิดามารดาควรส่งเสริมพัฒนาการด้านต่างๆ ของบุตรวัยขวบปีแรกโดยการมีปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับบุตร มีเวลาให้บุตรอย่างเพียงพอ เล่นกับบุตรในลักษณะต่างๆ ตลอดจนหาของเล่นหรืออุปกรณ์การเล่นที่เหมาะสมกับวัยให้แก่บุตร ในระยะ 1-2 เดือนแรกกิจกรรมของบุตรจะมีการเคลื่อนไหวโดยใช้แขนขา คอ ศีรษะมากกว่าอวัยวะอื่น และพยายามใช้สายตา จ้องมองวัตถุสิ่งของ ดังนั้นการจัดให้บุตรได้นอนในเตียงที่สะอาด นุ่มพอสมควร มีบริเวณเพื่อให้เดินไป เดินมาได้โดยไม่กลัวตกเตียง จะช่วยสนับสนุนพัฒนาการด้านกล้ามเนื้อ การจัดหาวัตถุสิ่งของที่มีสีสันดึงดูดคนัยน์ตาแขวนไว้ในระดับสายตา เช่น ปลาตะเพียนหรือพวกโมไบล์ เพื่อฝึกการมองและการใช้สายตาของบุตร ก็จะเป็นการฝึกใช้สายตาของบุตร ถ้าอายุไม่เกิน 1 เดือน ต้องวางรูปเหล่านั้นให้ห่างจากสายตาไม่เกิน 30 เซนติเมตร (เฉลิมชัย บุญลีพรรณ, 2542) ในเดือนที่ 4 ไปแล้วบุตรสามารถพลิกคว่ำหงายได้ ควรปล่อยให้บุตรได้ทำกิจกรรมพัฒนาการตามวัยของบุตร ครอบครัวยควรคอยดูแลอยู่ใกล้ๆ ป้องกันอันตรายที่อาจเกิดจากการตกเตียง โดยอาจจัดที่ให้นอนเล่นกับพื้น มีเบาะขนาดใหญ่ปูรองรับ เพื่อให้บุตรได้ฝึกกิจกรรมตามความสามารถ เช่น พลิกตัว ยกศีรษะ นั่ง คลาน ยืน เดิน ควรดูแล สังเกตท่าทีของบุตรไปด้วย บางครั้งบุตรอาจมีท่าทีแสดงความต้องการการช่วยเหลือ ควรตอบสนองตามความเหมาะสม นอกจากนี้บิดามารดาควรมีการพูดคุยหยอกล้อกับบุตรบ่อยๆ เนื่องจากบุตรจะเรียนรู้ภาษาจากการฟัง เรียนรู้ที่จะเปล่งเสียง แล้วจึงรู้จักใช้คำพูดที่ถูกต้อง การพูดคุยจะทำให้บุตรพัฒนาการด้านภาษาได้เร็วมากขึ้น การดูแลบุตรด้วยความรักใคร่ มีเวลาว่างอุ้มชู ตอบสนองความต้องการด้วยสัมผัส นุ่มนวลทนุถนอม ไม่กระแทกกระชอน จะทำให้บุตรเรียนรู้จากการกระทำเอาใจใส่ของบิดามารดา สำนึกตนมีค่าเป็นที่รัก และไว้วางใจผู้อื่น เป็นโอกาสในการเรียนรู้ที่จะเข้าสังคมกับผู้อื่นต่อไป ซึ่งจะช่วยส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคมของบุตรได้เป็นอย่างดี (ลดาวัลย์ ประทีปชัยกุล, 2545)

4. การจัดการด้านเศรษฐกิจ

ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรในวัยขวบปีแรก ค่าใช้จ่ายจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องนม โดยเฉพาะผู้ที่ไม่ได้เลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา ค่าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ถ้าบุตรเจ็บป่วย ครอบครัวยังต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น จึงต้องจัดสรรเงินในการใช้จ่ายให้เพียงพอกับรายรับ ใช้จ่ายอย่างประหยัด เก็บเงินสำรองไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ในระยะนี้บิดาอาจต้องหางานพิเศษทำเพิ่มมากขึ้น มารดาอาจต้องกลับเข้าทำงานเพื่อช่วยหารายได้ หากมียายช่วยดูแลบุตรให้ระหว่างที่บิดามารดาไปทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ครอบครัวจะช่วยแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี

5. การจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ

เมื่อมีบุตรวัยขวบปีแรก ภาระงานย่อมเพิ่มขึ้นจากเดิม บิดามารดาควรมีการจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบรวมทั้งสนับสนุนบทบาทซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะปัจจุบัน ชายหญิงทำหน้าที่ใกล้เคียงกัน ทำให้น้ำที่สามีภรรยาใกล้เคียงกัน ผู้เป็นบิดาต้องทำหน้าที่ในการช่วยเหลือดูแลบุตรและดูแลงานต่างๆในบ้านมากขึ้น Tomlinson (1987) ศึกษาคู่สมรส 96 คู่ ซึ่งเพิ่งมีบุตรคนแรก ภรรยาจะรู้สึกดีถ้าสามีไม่รังเกียจว่างานใดเป็นของผู้หญิงงานใดเป็นของผู้ชาย และให้ความช่วยเหลืองานบ้านและเลี้ยงดูบุตร และมารดาควรช่วย แบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของบิดา ส่งเสริมให้บิดามีส่วนร่วมในกิจกรรมดูแลบุตร วิไลพรรณ สวัสดิ์พาณิชย์ (2545) ได้กล่าวถึงหน้าที่บิดานั้นจะต้องประกอบด้วย การเป็นหัวหน้าครอบครัว โดยเป็นผู้นำด้านต่างๆ เช่น หารายได้เลี้ยงดูสมาชิกครอบครัว เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองภรรยาและบุตร เป็นผู้ช่วยงานในบ้านที่ต้องใช้แรงงาน เช่น ซ่อมแซมสิ่งของ เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งช่วยภรรยาเลี้ยงดูบุตร สร้างบรรยากาศที่ดีในครอบครัว สำหรับบทบาทหน้าที่มารดาต่อครอบครัว นอกจากการเลี้ยงดูบุตรแล้ว จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมในครอบครัว ป้องกันความแตกแยกของครอบครัว รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา แก้ปัญหาครอบครัวด้วยเหตุผล สร้างสานความสัมพันธ์ของครอบครัว (คณะอนุกรรมการด้านครอบครัว, 2540) Duvall (1977) แนะนำการมีการจัดให้ตารางเวลา ซึ่งบอกถึงกิจวัตรงานของบิดามารดาทั้งกลางวันและกลางคืน จะทำให้บิดามารดาปฏิบัติเกี่ยวกับงานที่ต้องรับผิดชอบปฏิบัติในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

6. การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เครือญาติ ชุมชน

การสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครอบครัวและบุตรขวบปีแรก ครอบครัวควรให้การดูแลบุตรด้วยความรักใคร่ หนุนถนอม จับต้อง อุ้มด้วยความนุ่มนวล ไม่กระแทกกระชอน ตอบสนองความต้องการของบุตรด้วยสัมผัสอ่อนโยนอบอุ่น บุตรย่อมรู้สึกเชื่อมั่นไว้วางใจในตัวบิดามารดาและสิ่งแวดล้อมเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจ ตามทฤษฎีพัฒนาการของ Erikson(1982) ในช่วงตั้งแต่เด็กแรกเกิด 1 ปี Erikson เชื่อว่าเป็นขั้นสร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจ กับขั้นตอนความเชื่อมั่นไม่ไว้วางใจ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้กับบุตรตั้งแต่แรกเกิด การที่บุตรเรียนรู้จากการกระทำ ดูแลเอาใจใส่ของบิดามารดา บุตรเกิดความรู้สึกว่าตนเองสำคัญ รู้จักรักตนเองอันเป็นก้าวแรกในการรักผู้อื่นด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุตรร้องไห้จนเหนื่อยอ่อน ก็ยังไม่ได้กินหรือมีผู้ใดมาอุ้มชูให้ความสุขสบายและสนองตอบความต้องการของตน ปรากฏการณ์เช่นนี้หากเกิดขึ้นบ่อยครั้ง บุตรเกิดความไม่ไว้วางใจ ไม่แน่ใจว่าตนเองมีค่า เพราะขาดคนสนใจ และได้รับความผิดหวังตั้งแต่แรกเกิด เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็ไม่รักตนเองและรักใคร่ไม่เป็น ทำให้ขาดความเชื่อมั่น ไม่ไว้วางใจในบุคคลอื่นๆ ต่อไป ฉะนั้นครอบครัวจึงควรมีการสร้างสัมพันธภาพกับบุตร ด้วยการให้ความรัก

แก่บุตรด้วยความเต็มใจ แสดงออกด้วยการเอาใจใส่เลี้ยงดูอย่างนุ่มนวล อบอุ่น มีเวลาว่างอุ้มชู หอมก๊อ พุดจาด้วย เข้าใจความต้องการของบุตรวัยนี้ และตอบสนองความต้องการให้ถูกต้องทุก ด้านมากที่สุด เพราะบุตรได้รับการตอบสนองความต้องการมากเท่าใด ยิ่งทำให้บุตรก้าวไปสู่ พัฒนาการด้านวุฒิภาวะขั้นต่างๆ มากขึ้นเป็นลำดับ การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวนอกจาก เป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครอบครัวและบุตรแล้วยังรวมถึงการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ระหว่างคู่สามีภรรยา สร้างความพึงพอใจและการปฏิบัติต่อกันระหว่างสามีและภรรยา (Reamy, 1982) คู่สมรสที่มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันจะมีความรัก ความเข้าใจ สนใจเห็นใจซึ่งกันและ กัน อดทน เสียสละ รับผิดชอบ ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการสื่อความหมายกันชัดเจน รวมทั้งด้านเพศสัมพันธ์และการร่วมในการปรึกษาหารือกันในการเว้นช่วงการมีบุตร จากการศึกษาของ Curry (1983) พบว่า สัมพันธภาพระหว่างคู่สมรสทำให้ครอบครัวรับรู้ถึงความช่วยเหลือที่ได้รับจาก สามีในระยะแรกหลังบุตรเกิด และสามารถปรับตัวภายหลังบุตรเกิดโดยไม่เกิดความยุ่งยากมากนัก ความสัมพันธ์ระหว่างคู่จึงเป็นสิ่งที่ส่งเสริม หรือขัดขวางความสำเร็จในการปฏิบัติพัฒนกิจของ ครอบครัว (Moore, 1983) อีกทั้งครอบครัวควรมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติ ทั้งครอบครัวตนเองและสามี เครือญาติจะช่วยครอบครัวได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสนับสนุน ช่วยเหลือด้านการเงิน การแบ่งเบาภาระงานการดูแลบ้านประจำวัน การออกสังคม จนกว่า ครอบครัวใหม่จะมีความเป็นตัวของตัวเองได้ นอกจากนี้ครอบครัวควรมีสัมพันธภาพกับครอบครัว อื่นๆ ที่มีบุตรรุ่นเดียวกัน และมีการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมต่างๆ

7. การวางแผนครอบครัว

เมื่อครอบครัวมีบุตรระยะขวบปีแรก ควรมีการวางแผนครอบครัวไว้อย่างเหมาะสม ทั้งเรื่องการเว้นช่วงการมีบุตร การเลือกวิธีการคุมกำเนิด แม้หลังคลอดจะยังไม่มีประจำเดือนแต่ก็ สามารถผลิตไข่และมีการตกไข่ได้ เมื่อมีเพศสัมพันธ์อาจตั้งครรภ์ ควรมีการวางแผนครอบครัวใน ระยะหลังคลอดเพื่อสุขภาพของมารดา สำหรับการเลือกใช้ชีวิตคุมกำเนิดแบบธรรมชาติ เช่น การ นับระยะปลอดภัยในช่วงหลังคลอดอาจเกิดการตั้งครรภ์ได้ ต้องรอนจนกระทั่งมีไข่ตกเป็นปกติก่อน จึงจะใช้วิธีนี้ค่อนข้างจะได้ผล แต่ถ้าต้องการใช้ควรใช้ถุงยางอนามัยจนกว่าประจำเดือนมาเป็น ปกติ 2-3 รอบหรือจนกว่าจะสามารถจำแนกได้ว่ามีไข่ตกแล้ว อย่างไรก็ตามถ้าหญิงระยะหลัง คลอดให้นมตนเองอย่างสม่ำเสมอทุกวันในช่วง 6 เดือนหลังคลอด ก็มีแนวโน้มที่จะยับยั้งการ ตกไข่ได้ (Cunningham, et al., 1993 อ้างถึงในปราณี พงศ์ไพบุลย์, 2540) แต่ควรใช้ร่วมกับวิธี คุมกำเนิดแบบอื่น เช่น ถุงยางอนามัย สำหรับวิธีคุมกำเนิดแบบชั่วคราวอื่นๆมีหลายวิธี ควรรับ การปรึกษาจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขถึงการเลือกวิธีการคุมกำเนิด การเลือกใช้ชีวิตใส่ห่วงอนามัย ไม่ควรใส่ในช่วง 2-3 สัปดาห์หลังคลอด เนื่องจากพบว่ามีอัตราการหลุดสูงและมดลูกทะลุ

ระยะเวลาที่เหมาะสมในการใส่ห่วงอนามัยคือภายหลังคลอด 6-8 สัปดาห์ การใช้ยาคุมกำเนิดชนิดรับประทาน ควรเริ่มรับประทานยาในสัปดาห์ที่ 2 หลังคลอดเพราะหญิงระยะหลังคลอดอาจมีการตกไข่เร็วประมาณ 4-5 สัปดาห์หลังคลอด ยาคุมกำเนิดชนิดรับประทานที่มีฮอร์โมนรวมจะมีฮอร์โมนเอสโตรเจนด้วย ซึ่งมีแนวโน้มทำให้การสร้างน้ำนมลดน้อยลงด้วย จึงไม่ควรใช้ในหญิงหลังคลอดที่เลี้ยงบุตรด้วยนมตนเอง การใช้ยาคุมกำเนิดชนิดฉีด ถ้าเลือกใช้ยาชนิดฉีดเข้ากล้ามเนื้อทุก 3 เดือน หรือประมาณ 84 วัน ขนาด 150 มิลลิกรัม ควรเริ่มให้ทันทีหลังคลอด โดยเฉพาะผู้ที่กลับบ้านแล้วจะไม่กลับมาตรวจหลังคลอดหรือเริ่มฉีดหลังคลอด 6 สัปดาห์หากยังไม่มีเพศสัมพันธ์ ซึ่งเป็นระยะเวลานัดตรวจหลังคลอดบุตร แต่จะมีอาการข้างเคียงคืออาจมีเลือดออกกระปริบกระปรอย ประจำเดือนมาไม่สม่ำเสมอและอาจไม่มีประจำเดือน การใช้ยาคุมกำเนิดชนิดฝังใต้ผิวหนังจะใช้ตัวยาชนิดเดียวกันกับยาคุมกำเนิดชนิดฉีด จึงมีการออกฤทธิ์และอาการข้างเคียงเหมือนกัน เพียงแต่ต้องใช้วิธีฝังยาไว้ได้บริเวณท้องแขน สามารถฝังยาได้ภายใน 4-6 สัปดาห์หลังคลอด ยาจะหมดอายุภายหลังจากใช้ 5 ปี (ปราณี พงศ์ไพบุลย์, 2540) ดังนั้นในระยะหลังคลอดสามีภรรยาควรมีการพูดคุยกันถึงการวางแผนครอบครัวเพื่อเว้นระยะการมีบุตร โดยเลือกวิธีการคุมกำเนิดที่เหมาะสมในแต่ละคน

3. แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม

การที่ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรมีบุตรคนแรกนับเป็นช่วงที่เสี่ยงต่อการเกิดภาวะวิกฤติของพัฒนาการครอบครัว เพราะการมีสมาชิกใหม่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของครอบครัวเดิม โดยเฉพาะการปรับบทบาทใหม่ จากบทบาทสามีภรรยาอย่างเดียว มาสู่บทบาทสามีภรรยาและบทบาทบิดามารดานับเป็นภาระที่หนัก ที่สำคัญครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรยังไม่มีประสบการณ์ทำให้เกิดความวิตกกังวล ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่นในทุกๆ ด้าน การสนับสนุนทางสังคมถือเป็นแหล่งประโยชน์ที่ช่วยให้บุคคลปรับตัวได้ดี มีผู้ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมไว้หลายรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

สำหรับ Weiss and Longuist, Kaplan, Kahn และ House มีแนวคิดคล้ายคลึงกันคือการสนับสนุนทางสังคมเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคล Weiss and Longuist (1974) กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ของบุคคลทางสังคมที่จะดำรงและรักษาไว้ซึ่งความผาสุกทางด้านจิตใจ ประกอบด้วย (1) การให้ความรักใคร่ผูกพัน ซึ่งส่งผลต่ออารมณ์โดยรวม คือ ทำให้บุคคลรู้สึกอบอุ่น ช่วยไม่ให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว (2) การได้มีโอกาสเสี่ยงดูอุ้มชู ทำให้ตัวเองเกิดความรู้สึกว่าเป็นที่ต้องการของผู้อื่น และผู้อื่นพึ่งพาได้ (3) การมีส่วนร่วมในสังคมหรือความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ได้รับการยอมรับว่าตนมีคุณค่าต่อกลุ่ม

(4) การได้รับความรู้สึกว่ามีคุณค่า ได้รับการยกย่อง เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในครอบครัว และสังคม (5) การเชื่อมั่นในความเป็นมิตรที่ดี เป็นการคาดหวังว่าจะได้รับการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ถ้าความรู้สึกถูกทอดทิ้ง และ (6) การได้รับการชี้แนะเพื่อผ่อนคลายภาวะตึงเครียดที่บุคคลเผชิญอยู่ Kaplan, Cassel and Goree (1977) ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมว่า เป็นการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆที่ทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจต่อความจำเป็นพื้นฐานทางสังคมของบุคคล ซึ่งได้แก่การได้รับการยอมรับ ความนับถือ ความปลอดภัย ความเห็นใจ และได้รับการตอบสนองต่อความต้องการของบุคคล Kahn (1979) กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นปฏิสัมพันธ์อย่างมีจุดมุ่งหมายระหว่างบุคคล ทำให้เกิดความผูกพันในด้านจิตจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง มีการรับรองหรือเห็นด้วยกับพฤติกรรมของอีกบุคคลหนึ่งมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้อาจเกิดเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอย่างก็ได้ House (1981) ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคม เป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งประกอบด้วย ความรัก ความไว้วางใจ ความห่วงใย การให้ข้อมูลป้อนกลับ และข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบประเมินตนเอง

สำหรับ Cobb, Thoits และ Pender มีแนวคิดของการสนับสนุนทางสังคมในลักษณะการเป็นผู้รับ Cobb (1976) ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมว่า เป็นการได้รับข้อมูลข่าวสารที่ทำให้บุคคลเชื่อว่ามีคนรัก เอาใจใส่ ยกย่อง และมองเห็นคุณค่า มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน Thoits (1982) ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมเป็นการที่บุคคลในเครือข่ายสังคมได้รับความช่วยเหลือด้านอารมณ์และสังคม ข่าวสารหรือสิ่งของซึ่งจะช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญและตอบสนองต่อความเครียดหรือความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่รวดเร็วขึ้น และ Pender (1987) กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การที่จะบุคคลจะรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ การได้รับการยอมรับ ได้รับการรัก รู้สึกมีคุณค่าในตนเอง เป็นที่ต้องการของบุคคลอื่น โดยได้จากกลุ่มคนในระบบสังคม

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การสนับสนุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ของบุคคลทางสังคมที่จะดำรงและรักษาไว้ซึ่งความผาสุกทางด้านจิตใจ เป็นการที่บุคคลได้รับความช่วยเหลือ ประคับประคอง สนองตอบความต้องการจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในกลุ่มต่างๆ ของสังคม ซึ่งประกอบด้วย การได้รับ ความรัก ความเอาใจใส่ ความเห็นใจ การยอมรับ และเห็นคุณค่า การได้รับข้อมูลข่าวสาร การช่วยเหลือทางด้านวัสดุสิ่งของ เงินทอง และแรงงาน รวมถึงการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาและมีพฤติกรรมไปในทิศทางที่ผู้ได้รับต้องการ คือ การมีสุขภาพอนามัยที่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร การมีบุตรคนแรกเป็นภาระที่หนัก การสนับสนุนด้านอารมณ์จะช่วยให้ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรเกิดความมั่นใจว่ายังมีบุคคลอื่น

คอยช่วยเหลือ การสนับสนุนด้านความรู้จะช่วยให้ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น การสนับสนุนด้านวัสดุ สิ่งของ แรงงานจะช่วยแบ่งเบาภาระงานครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร ทำให้ครอบครัวปฏิบัติพัฒนกิจตามระยะพัฒนาการได้

3.1 แหล่งสนับสนุนทางสังคม

เนื่องจากบุคคลต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมตลอดชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่ายที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการทำหน้าที่ตามบทบาทในการดำเนินชีวิตประจำวัน และในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตหรือภาวะเครียดที่เกิดขึ้น (Norbeck, 1982) บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลแต่ละคนนั้น จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามระยะพัฒนาการของบุคคล หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Tilden, 1985) การสนับสนุนที่จำเป็นนั้นจะต้องมาจากแหล่งที่มีความสำคัญต่อบุคคลนั้นและจะแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ ซึ่งแหล่งสนับสนุนทางสังคมเหล่านี้มีผู้จัดแบ่งกลุ่มไว้แตกต่างกันไปดังต่อไปนี้

McElveen (1987) ได้แบ่งกลุ่มของบุคคลที่เป็นแหล่งการสนับสนุนทางสังคมตามความสัมพันธ์ทางสายเลือด ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเครือญาติ เป็นกลุ่มที่มีความผูกพันกันมาก มีปฏิสัมพันธ์กันหลายชนิดและสม่ำเสมอ โดยใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ร่วมกัน และมีการติดต่อสัมพันธ์กันบ่อยครั้ง
2. กลุ่มที่ไม่ใช่ญาติ เป็นกลุ่มของบุคคลที่เลือกติดต่อกันด้วยเหตุผลส่วนตัว หรือกลุ่มของบุคคลที่มีความสนใจหรือค่านิยมที่เหมือนกัน บุคคลในกลุ่มนี้มักจะเป็นกลุ่มเพื่อนซึ่งมีอายุใกล้เคียงกัน รวมทั้งมีการดำเนินชีวิตใกล้เคียงกัน

Kaplan, Cassel and Goree(1977)ในการจัดกลุ่มบุคคลเป็นแหล่งสนับสนุนทางสังคมเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันตามธรรมชาติ ประกอบด้วย บุคคลที่อยู่ในครอบครัวสายตรง ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูกหลาน เป็นต้น และบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกันได้แก่เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงานหรือคนรู้จักคุ้นเคย เป็นต้น
2. องค์กรและสมาคมที่ให้การสนับสนุน เป็นกลุ่มบุคคลที่มารวมกันเป็นหน่วยเป็นชมรม สมาคม เช่น สมาคมผู้สูงอายุซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการประทับประคองด้านจิตใจและอารมณ์
3. กลุ่มวิชาชีพเพื่อสุขภาพ เป็นบุคคลที่อยู่ในวงการส่งเสริม ป้องกัน รักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพของประชาชน โดยอาชีพ

House (1981) ได้จำแนกแหล่งสนับสนุนไว้เป็น 2 กลุ่มตามลักษณะความสัมพันธ์ คือ

1. กลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างไม่เป็นทางการ หมายถึง บุคคลที่ได้รับความช่วยเหลือแก่บุคคล โดยมีความสัมพันธ์กันตามธรรมชาติ ไม่เกี่ยวข้องกับการทำงาน หรือวิชาชีพ ได้แก่ คู่สมรส เครือญาติ หรือเพื่อนฝูง เป็นต้น

2. กลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการช่วยเหลือบุคคลอื่น โดยเกี่ยวข้องกับการทำงานหรือวิชาชีพ ซึ่งจะมีลักษณะการช่วยเหลือที่เฉพาะเจาะจงประเภทใดประเภทหนึ่งเป็นส่วนใหญ่ เช่น กลุ่มช่วยเหลือตนเองของเจ้าหน้าที่ในทีมสุขภาพ เป็นต้น

จากการศึกษานำร่อง พบว่ากลุ่มที่ให้การช่วยเหลือครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรพบได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างไม่เป็นทางการ
 - บิดามารดาของทั้งสองฝ่าย
 - ญาติพี่น้องทั้งสองฝ่าย
 - เพื่อนบ้าน เพื่อนฝูง เพื่อนร่วมงาน
2. กลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ
 - กลุ่มทางวิชาชีพทางสุขภาพ ได้แก่ แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข
 - กลุ่มอื่นๆที่ไม่เกี่ยวข้องทางวิชาชีพทางสุขภาพ ได้แก่ พี่เลี้ยงเด็ก

บุคคลเหล่านี้ล้วนมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรในชีวิตประจำวันตลอด ช่วยให้ครอบครัวรับการสนับสนุนในด้านต่างๆ ทำให้ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรสามารถปรับตัว เผชิญปัญหา และสามารถปฏิบัติพัฒนาไปได้ด้วยดี

3.2 ประเภทของการสนับสนุนทางสังคม

Weiss (1974) แบ่งประเภทของการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 6 ด้าน คือ

1) การให้ความรักใคร่ผูกพัน (Attachment) หมายถึง สัมพันธภาพแห่งความใกล้ชิดที่ทำให้รู้สึกว่าเป็นที่รักและได้รับการดูแลเอาใจใส่ ส่งผลต่ออารมณ์โดยรวม คือ ทำให้บุคคลรู้สึกอบอุ่นช่วยไม่ให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว(Loneliness)ความสัมพันธ์เช่นนี้จะพบในคู่สมรส เพื่อน หรือสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน

2) การได้มีโอกาสเลี้ยงดูอุมชู (Opportunity of Nurturance) หมายถึง การที่บุคคลมีความรับผิดชอบในการเลี้ยงดูหรือช่วยเหลือบุคคลอื่นแล้วทำให้ตัวเองเกิดความรู้สึกว่าเป็นที่ต้องการของผู้อื่น และผู้อื่นพึ่งพาได้ หากไม่ได้ทำหน้าที่นี้จะทำให้รู้สึกชีวิตไร้ความหมาย(Meaning in life)

3) การมีส่วนร่วมในสังคมหรือความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม(Social Integration) หมายถึงการได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ทำให้มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ได้รับการยอมรับว่าตนมีคุณค่าต่อกลุ่ม ถ้าขาดการสนับสนุนทางสังคมในด้านนี้จะทำให้รู้สึกถูกแยกออกจากสังคม (Social isolation) และมีชีวิตที่น่าเบื่อหน่าย (Boring)

4) การได้รับความรู้สึกว่ามีคุณค่า (Reassurance of Worth) หมายถึง การที่ได้รับการยกย่อง เคารพ ชื่นชม ที่สามารถแสดงบทบาททางสังคมเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในครอบครัว และสังคมถ้าได้รับการส่งเสริมจะทำให้รู้สึกว่าคุณค่าของตนเองมีคุณค่า แต่ถ้าขาดการสนับสนุนทางสังคมในด้านนี้ จะทำให้รู้สึกขาดความเชื่อมั่น หรือไร้ประโยชน์ (Uselessness)

5) ความเชื่อมั่นในความเป็นมิตรที่ดี (Sense of Reliable Alliance) หมายถึง การคาดหวังว่าจะได้รับการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ถ้าขาดจะทำให้มีความเปราะบาง และรู้สึกถูกทอดทิ้ง (Sense of Vulnerability and abandonment)

6) การได้รับการชี้แนะ (Obtain of Guidance) หมายถึง การได้รับความช่วยเหลือด้านคำปรึกษา คำปลอบใจ คำกำลังใจ คำแนะนำ คำชี้แนะ หรือการได้รับกำลังใจ เพื่อผ่อนคลายภาวะตึงเครียดที่บุคคลเผชิญอยู่ ถ้าขาดการสนับสนุนทางสังคมในด้านนี้ จะทำให้รู้สึกสิ้นหวัง หดห่อกำลังใจ (Hopelessness or Despair)

สำหรับ Schaefer, et al. (1981) cited in Tildel (1985) และสมจิต หนูเจริญกุล (2539) แบ่งการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ชนิดเหมือนกัน คือ

1) การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotion Support) หมายถึง ความผูกพัน ความอบอุ่น และความรู้สึกเชื่อมั่นไว้วางใจ

2) การสนับสนุนด้านข้อมูลและข่าวสาร (Information Support) หมายถึง เป็นการให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหา หรือการให้ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล

3) การสนับสนุนด้านสิ่งของ (Tangible Support) หมายถึง เป็นการให้ความช่วยเหลือในด้านสิ่งของ เงินทอง หรือบริการ

Cronnenwett (1984) แบ่งประเภทของการสนับสนุนทางสังคมตามแนวคิดของ House เป็น 4 ด้าน แต่ Cronnenwett เปลี่ยนชื่อจาก Appraisal Support เป็น Comparison Support ซึ่งความหมายไม่แตกต่างจาก House

House (1981) cited by Tilden (1985) ได้จำแนกการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 4 ประเภทดังนี้

1) การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional Support) เป็นการช่วยเหลือที่ทำให้เชื่อว่าได้รับความรัก ความไว้วางใจ ความห่วงใย และการรับฟัง ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ การยกย่องเห็นคุณค่าตลอดจนให้การยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2) การสนับสนุนด้านการประเมินคุณค่า (Appraisal Support) เป็นการได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการเรียนรู้ตัวเอง หรือได้รับข้อมูลที่น่าไปใช้ประเมินตนเอง การได้รับข้อมูลป้อนกลับ การได้รับการเปรียบเทียบกับสังคม ทำให้ทราบว่าพฤติกรรมของตนนั้นสูงหรือต่ำกว่ามาตรฐาน การสนับสนุนด้านนี้ช่วยให้เกิดความมั่นใจและรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

3) การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Informational Support) ได้แก่ การได้รับคำแนะนำได้รับข้อชี้แนะ ชี้แนวทาง และการได้รับข้อมูลข่าวสารที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ ทำให้เกิดการปรับตัวขึ้น

4) การสนับสนุนด้านสิ่งของและบริการ (Instrumental Support) เป็นการได้รับช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ การได้รับเงิน การได้รับแรงงาน การได้รับเวลา การช่วยปรับปรุงสิ่งแวดล้อม รวมถึงการได้รับช่วยเหลือด้านสิ่งของ และการรับบริการด้วย

จากการพิจารณาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนทางสังคมข้างต้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดการสนับสนุนทางสังคมของเฮาส์ (House, 1981)ซึ่งมีความครอบคลุมทุกด้านการสนับสนุนของ Weiss (1974) จะขาดการสนับสนุนด้านรูปธรรม ทรัพยากร สิ่งของ สำหรับ Schaefer, et al. (1981)จะไม่มี的帮助ให้รู้สึกมีคุณค่า เป็นที่ยอมรับของสังคม ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรเป็นระยะที่ต้องปรับบทบาทเป็นบิดามารดาต้องการการสนับสนุนด้านอารมณ์ ด้านการประเมินเปรียบเทียบ ด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านสิ่งของและการบริการ เพื่อให้ครอบครัวปรับตัวได้ดีและสามารถปฏิบัติพัฒนกิจให้สำเร็จไปได้ ทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข เป็นที่ยอมรับของสังคม

4. การสนับสนุนทางสังคมกับการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร

ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร เป็นระยะวิกฤติของครอบครัว สมาชิกควรจะปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นบิดามารดา การปรับเปลี่ยนบทบาทเข้าสู่บทบาทการเป็นบิดามารดานั้น บิดามารดาส่วนใหญ่จะประสบปัญหา (LeMaster, 1957 อ้างถึงใน รุจา ภูไพบูลย์, 2541) เนื่องจากบิดามารดาต้องเรียนรู้วิถีชีวิตใหม่ รู้สึกเหนื่อยกับภาระกิจของครอบครัวที่เพิ่มขึ้นไม่ว่าจะเป็นการทำหน้าที่บิดามารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตร การส่งเสริมพัฒนาการบุตร การจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกันในครอบครัว การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เครือญาติ ชุมชน การวางแผนครอบครัว กังวลกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น ต้องมีการจัดการด้านเศรษฐกิจในครอบครัว สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดความเครียด

ดังนั้นครอบครัวทุกครอบครัวย่อมต้องการการสนับสนุนทางสังคมมาช่วยส่งเสริมในการปฏิบัติ พัฒนกิจของครอบครัว การที่ครอบครัวได้รับการสนับสนุนจากบิดา มารดา ญาติพี่น้อง เพื่อนและ บุคคลอื่นๆในสังคม จะทำให้ครอบครัวเกิดความรู้สึกมั่นใจในการแสดงบทบาทการเป็นบิดามารดา และจะมีความพึงพอใจต่อการเลี้ยงดูบุตร การที่บิดามารดาได้รับการสนับสนุนทางด้านจิตใจและ อารมณ์ การให้คำแนะนำ และการได้รับความช่วยเหลือทางวัตถุ ด้านเงินทองจากบุคคลใน ครอบครัว ญาติพี่น้องและเพื่อนๆ ในขณะที่เผชิญปัญหาต่างๆ ในการปฏิบัติพัฒนกิจ แรงสนับสนุน ทางสังคมจะสามารถคลี่คลายปัญหานั้นๆ ได้ (Langlie, 1977) ดังรายละเอียดดังนี้

4.1 การสนับสนุนด้านอารมณ์ ครอบครัวที่มีบุตรคนแรกถือกำเนิดมา จะก่อให้เกิดภาวะ วิกฤติขึ้นในครอบครัว บิดามารดาอาจประสบปัญหาของชีวิตครอบครัวเนื่องจากต้องปรับบทบาท เป็นบิดามารดา บิดามารดาที่อยู่ในครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ อย่างมาก มีความกลัววิตกกังวลต่อสถานการณ์ที่จะต้องเผชิญเพราะต้องปรับบทบาทใหม่ แต่ถ้า ครอบครัวได้รับความรัก ความเอาใจใส่ ความเห็นอกเห็นใจ มีคนคอยให้กำลังใจจึงเป็นการ สนับสนุนด้านอารมณ์ อาจทำให้ครอบครัวสามารถปฏิบัติพัฒนกิจไปได้ดีสอดคล้องกับการศึกษา ของ Le Master(1957, อ้างถึงในพรทิพย์ วงศ์วิเศษศิริกุล,2540) พบว่า การมีบุตรคนแรกของ ครอบครัวทำให้เกิดภาวะวิกฤติของครอบครัวเป็นอย่างมาก ต้องอดทน รู้สึกเหนื่อยกับพัฒนา กิจที่เพิ่มขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ครอบครัวต้องการการประคับประคองทางอารมณ์ ต้องการความรัก ต้องการการดูแลเอาใจใส่ ต้องการระบายความรู้สึกคับข้องใจ ความกลัวและความวิตกกังวลต่างๆ กับบุคคลในแหล่งสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัว ระยะมีบุตรมีความพร้อมในการปฏิบัติพัฒนกิจได้ดีขึ้น และจากการศึกษาของ Norbeck & Tilden (1983)ซึ่งศึกษาตัวแปรการสนับสนุนทางสังคมในหญิงตั้งครรภ์ที่มีภาวะแทรกซ้อน พบว่า แรงสนับสนุนทางสังคม โดยเฉพาะแรงสนับสนุนทางด้านอารมณ์มีความสัมพันธ์ทางลบกับอาการ วิตกกังวลซึมเศร้าในหญิงตั้งครรภ์

4.2 การสนับสนุนด้านการประเมินเปรียบเทียบ จากการที่ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรยัง ขาดทักษะในการปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร มีความรู้สึกว่ายังปฏิบัติหน้าที่บิดา มารดาใหม่ได้ไม่ดีเท่าที่ควร ครอบครัวในระยะนี้ต้องการการช่วยเหลือที่ทำให้ครอบครัวสามารถ ประเมินตนเองเปรียบกับครอบครัวอื่นในสังคม ถ้าบุคคลในแหล่งสนับสนุนทางสังคมของ ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรให้ข้อมูลในแง่พฤติกรรม ความคิดที่จะช่วยให้ครอบครัวระยะเริ่ม เลี้ยงดูบุตรทราบว่าได้รับการยอมรับ ได้รับการเห็นพ้องหรือรับรองในพฤติกรรมที่ครอบครัว ระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรปฏิบัติ มีการประเมินพฤติกรรมหรือให้ข้อมูลย้อนกลับ โดยเปรียบเทียบกับ พฤติกรรมครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรอื่นๆที่อยู่ร่วมกันในสังคม จะช่วยให้ครอบครัวเกิดความ

มั่นใจและตีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมการสนับสนุนมีความสามารถในการปรับตัว และปฏิบัติพัฒนกิจได้ดีขึ้น จากการศึกษาของ Lowensteins & Rinchart (1981) ซึ่งศึกษาปัจจัยจิตสังคมกับพฤติกรรมสุขภาพของหญิงตั้งครรภ์ พบว่าหญิงตั้งครรภ์จะเผชิญภาวะวิกฤติด้วยความมั่นใจจากการได้รับการสนับสนุนทางสังคมอย่างเพียงพอ และจากการศึกษาของเสาวลักษณ์ วงศ์นาถ (2535) ซึ่งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการสนับสนุนทางสังคมของมารดาในระยะหลังคลอด พบว่ามารดาที่ผ่านการเลี้ยงบุตรคนแรกมาก่อนแล้วนั้น จะได้รับการยอมรับจากสมาชิกครอบครัว ให้ทำหน้าที่มารดามากขึ้น

4.3 การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงบุตรเป็นระยะวิกฤติที่มีการปรับเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตใหม่ มีภาระงานที่เพิ่มขึ้นจากการเป็นบิดามารดา ต้องเผชิญกับภาระหน้าที่ต่างๆ ในการเลี้ยงบุตร ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการดูแลบุตรตามระยะพัฒนาการ การดูแลเรื่องอาหาร การสังเกตอาการผิดปกติของบุตร ฯลฯ ครอบครัวในระยะนี้จึงต้องการข้อมูลคำแนะนำต่างๆ พยายามแสวงหาความรู้และปรึกษาหารือผู้มีประสบการณ์และพยายามเรียนรู้การปฏิบัติต่างๆ เพื่อช่วยผ่อนคลาย และก่อให้เกิดการปรับตัว ซึ่งครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงบุตรจะได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสารจากบุคคลใกล้ชิด โดยเฉพาะบิดามารดาตนเอง พื้นที่ที่มีประสบการณ์มาก่อน บุคคลากรในวิชาชีพยอมทำให้ครอบครัวสามารถปฏิบัติพัฒนกิจได้ดี สอดคล้องกับการศึกษาของ Abriola (1990) พบว่า มารดาที่ได้รับการสนับสนุนโดยการสอนเป็นกลุ่มหลังคลอด รับรู้ว่ามีประโยชน์หลายประการ คือ 1) ได้รับข้อมูลและการสนับสนุนช่วยเหลือ 2) มีโอกาสพูดคุยกับมารดาคนอื่น ๆ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในปัญหาต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกัน 3) ช่วยในการปรับตัวไปสู่การเรียนรู้บทบาทมารดาใหม่ และ 4) ให้โอกาสมารดาได้เห็นพฤติกรรมทารกทั่วไปของมารดาคนอื่นๆ

4.4 การสนับสนุนด้านสิ่งของและการบริการ ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงบุตรมีค่าใช้จ่ายที่จะต้องเพิ่มขึ้นมาก นับตั้งแต่ก่อนบุตรคลอดต้องมี ค่าใช้จ่ายในการบำรุงครรภ์ ฝากครรภ์ กระทั่งมีบุตรค่าใช้จ่ายยิ่งเพิ่มขึ้นอีกตามลำดับ ทั้งในเรื่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เหมาะกับวัยบุตร เสื้อผ้าบุตร ผ้าอ้อม ค่าใช้จ่ายด้านอาหาร การพาบุตรไปพบแพทย์เมื่อเจ็บป่วย กลุ่มสมรสบางรายต้องออกจากงานเพื่อเลี้ยงบุตร ครอบครัวจึงมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ในการนี้บิดาต้องหางานพิเศษทำเพิ่มขึ้น เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว มารดาอาจต้องกลับเข้าทำงาน การที่มีผู้ช่วยแบ่งเบาภาระช่วยดูแลบุตรในขณะที่บิดามารดาทำงานก็เป็นการสนับสนุนแก่ครอบครัว อาจจะช่วยให้ครอบครัวสามารถปฏิบัติพัฒนกิจได้ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ Nobeck และ Tilden (1983) พบว่า การได้รับการสนับสนุนทางสังคมด้านสิ่งของและการบริการ ทำให้เกิดภาวะแทรกซ้อนในหญิงตั้งครรภ์น้อยลง และการศึกษาของ Pridham & Zavoral (1988) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับการช่วยเหลือ

มารดาหลังคลอดในเรื่องการเลี้ยงดูบุตร และภาระงานบ้าน การรับรู้ถึงการสนับสนุนช่วยเหลือและภาวะเครียด โดยศึกษาในกลุ่มมารดาที่คลอดบุตรคนแรก และมารดาที่คลอดบุตรคนที่ 2 หรือมากกว่า ผลการศึกษาพบว่า มารดาที่คลอดบุตรคนแรกได้รับการช่วยเหลือในการเลี้ยงดูบุตรร้อยละ 30 และได้รับการช่วยเหลือภาระงานบ้านจากมารดาของตนเองร้อยละ 16.7 ส่วนมารดาที่มีบุตรคนที่ 2 หรือมากกว่า ได้รับการช่วยเหลือในการเลี้ยงดูบุตรร้อยละ 31.6 และได้รับการช่วยเหลือภาระงานบ้านจากมารดาของตนเองร้อยละ 5.3

5. ปัจจัยครอบครัวยกับการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร

ในการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวในระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรปัจจัยครอบครัวยเป็นอีกปัจจัยที่อาจทำให้ครอบครัวสามารถปฏิบัติพัฒนกิจให้ประสบผลสำเร็จได้ จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยพบว่าปัจจัยครอบครัวยที่น่าจะเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวคือรายได้ครอบครัวย ลักษณะครอบครัวย จำนวนสมาชิกในครอบครัวย ดังรายละเอียดดังนี้

5.1 รายได้ครอบครัวย รายได้ครอบครัวยเป็นแหล่งประโยชน์หนึ่งของบุคคล เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำมาใช้จ่ายภายในครอบครัวยในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของบุคคลและครอบครัวย การมีบุตรเป็นการเพิ่มภาระทางเศรษฐกิจ บางรายคู่สมรสคนใดคนหนึ่งต้องหยุดงานเพื่อเลี้ยงดูบุตรซึ่งยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องมีผู้เลี้ยงดูตลอดเวลา รายได้ครอบครัวยมีผลกระทบตอความเครียดทั้งทางจิตใจและอารมณ์ของสมาชิกในครอบครัวย และเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการเตรียมพร้อมเลี้ยงดูบุตรที่ดีหรือไม่ดีตามมา ผู้มีรายได้สูงจะมีโอกาสดีกว่าในการแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ (Pender, 1987) สามารถตอบสนองความต้องการของบุตรได้ มากกว่าครอบครัวยที่มีรายได้ต่ำ สอดคล้องกับการศึกษาของปิยะนันท์ ลิ้มเรืองรอง (2540) ครอบครัวยที่มีรายได้สูงจะสามารถปรับตัวตอบทบาทการเป็นมารดาของมารดาที่ติดเชืเอชไอวีได้ดีกว่าครอบครัวยที่มีรายได้ต่ำ และการศึกษาของรุ่งทิพย์ ช้างศิลา (2544) พบว่ารายได้สูงจะทำให้หญิงตั้งครรภ์ที่มีภาวะเสี่ยงสูงปฏิบัติพัฒนกิจการตั้งครรภ์ได้ดี ดังนั้นรายได้ครอบครัวยจึงน่าจะมีความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวยในระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรวัยขวบปีแรก

5.2 ลักษณะครอบครัวย ครอบครัวยเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของบุคคล ระบบครอบครัวยจึงมีอิทธิพลต่อความต้องการดูแลและความสามารถในการดูแลตนเองของบุคคลที่จะเรียนรู้จากภายในครอบครัวย (Orem, 1985) อีกทั้งลักษณะครอบครัวยไทยจะมีลักษณะของครอบครัวยขยายมีสมาชิกครอบครัวยมีความรัก ความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น (กุศล สุนทรธาดา และคณะ, 2541) ซึ่ง Berndt (1992) กล่าวว่ากาอยู่ใครอบครัวยขยายจะมีผลดีต่อมารดาและบุตรเนื่องจากย่าหรือยายสามารถที่จะช่วยเหลือมารดาในการเลี้ยงดูบุตร เป็นการลดความเครียดของ

มารดาจากการเลี้ยงดูบุตร นอกจากนี้ในครอบครัวขยาย ย้ายขยายสามารถเป็นแบบอย่างการเป็นมารดาที่ดี และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรมารดาได้ อย่างไรก็ตามครอบครัวขยายอาจมีปัญหาเช่นเดียวกัน บิดามารดาและยาย อาจความขัดแย้งและมีความคิดเห็นไม่ตรงกันนักในการดูแลบุตรหลาน จากการศึกษาของ อุดมพร ยิ่งไพบูลย์สุข (2540) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง การสนับสนุนทางสังคม ปัจจัยบางประการกับการปรับตัวของมารดาที่มีบุตรยาก พบว่ามารดาที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดี่ยวสามารถปรับตัวได้ดี เนื่องจากสามีภรรยาเกิดความใกล้ชิด มีความเป็นส่วนตัวได้อยู่กันตามลำพัง สามารถปรึกษาหารือกับสามีได้เมื่อมีปัญหา สามารถรับผิชอบการกระทำของตนได้ เต็มที่ไม่ต้องเผชิญกับปัญหาความสัมพันธ์ของบุคคลอื่นในครอบครัวสามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับ การศึกษาของ Jensen & Bobak (1985) กล่าวว่าหญิงตั้งครรภ์ที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขยาย คู่สมรสจะได้รับคำแนะนำจากญาติ ในเรื่องการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ การเลี้ยงดูเด็กหรือเป็นแบบอย่างให้เห็น สมาชิกในครอบครัวจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน จึงก่อให้เกิดความอบอุ่นทางใจ ช่วยให้หญิงตั้งครรภ์ประสบความสำเร็จในพัฒนกิจเพื่อรับบทบาทได้ดียิ่งขึ้น

5.3 จำนวนสมาชิกในครอบครัว จำนวนสมาชิกในครอบครัว บ่งบอกถึงความรับผิดชอบของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรที่มีเพิ่ม จากภาวะเศรษฐกิจที่บีบรัดตัว ค่าครองชีพสูงขึ้น การมีสมาชิกในครอบครัวที่ต้องให้การดูแลมากเป็นภาระหนักสำหรับครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร เนื่องจากระยะนี้บิดามารดาต้องปรับบทบาทใหม่ในการเลี้ยงดูบุตรทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีสมาชิกในครอบครัวมาก ทำให้ต้องรับภาระมากขึ้น บิดามารดาต้องพยายามหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเพิ่มขึ้น มีผลให้เวลาและความใกล้ชิดบุตรน้อย อาจทำให้มีผลต่อการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัว มีหลายการศึกษาพบว่าครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวที่ต้องให้การรับผิดชอบมากทำให้พัฒนกิจของครอบครัวได้ไม่ดีเท่ากับการที่ครอบครัวมีจำนวนสมาชิกที่ต้องให้การรับผิดชอบน้อย (กุศล สุนทรธาดา และคณะ, 2541)

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมด พบว่า ครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรมีการปฏิบัติพัฒนกิจได้อย่างไรนั้น ปัจจัยครอบครัว และการสนับสนุนทางสังคม น่าจะมีผลต่อการปฏิบัติพัฒนกิจครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร อีกทั้งยังไม่พบการศึกษาปัจจัยทำนายการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตร ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาปัจจัยที่สามารถร่วมทำนายการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะเริ่มเลี้ยงดูบุตรเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้ตระหนักถึงปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และหาแนวทางในการส่งเสริม ให้บิดามารดา มีการปฏิบัติพัฒนกิจอย่างต่อเนื่องเหมาะสม อันจะทำให้ครอบครัวมีความสุข ส่งเสริมพัฒนาบุตรระยะขวบปีแรกให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต